

'השיר לא תם': סיקור מותם של חיים נחמן ביאליק, ש"י עגנון ונתן אלתרמן בעיתונות העברית¹

ברק בר-זוהר

תקציר

מאמר זה בחן את הסיקור העיתונאי של המוות של חיים נחמן ביאליק, ש"י עגנון ונתן אלתרמן בשבעה עיתונים עבריים שראו אור בתחומי היישוב העברי ובמדינת ישראל. העיתונים שנחקרו לאחר פטירת ביאליק בשנת 1934 היו: הארץ, דואר היום ודבר. היומונים שנבדקו לאחר מותם של עגנון ואלתרמן בשנת 1970 היו: 'הארץ', 'דבר', 'ידיעות אחרונות', 'על המשמר', 'הצופה', 'מעריב' ו'המודיע'. מתוקף מעמדם הרם של שלושת המנוחים בזירה התרבותית בישראל, הסיקור העיתונאי של מקרי הבוחן הללו שיקף יצירות תקשורתיות עוצמתיות אשר הצדיקו הסתכלות היסטורית-מחקרית. הגם שמחקרים מסוימים עסקו ביחס שבין גנרלים, פוליטיקאים ומדינאים לבין התקשורת, ההתייחסות ליחסי הגומלין שבין אנשי רוח לבין התקשורת הינה פחותה באופן משמעותי. כתגובה לכך, המחקר שלהלן מציע הסתכלות מחקרית כלפי האופן שבו מסוקר מותם של שלושה אנשי רוח ידועים, תוך הצגה ויישום של מסגרת תיאורטית, רקע היסטורי, ניתוח טקסטואלי והגעה למסקנות.

רקע תיאורטי

לפי ראמוס וגוסין (Ramos & Gosine, 2002) לאחר מותם של אנשי רוח, התקשורת נוטה להבנות דימוי מסוים למנוח ולהציגו כסמל תרבותי ולאומי. בתוך כך, ניתן לאתר באמצעי התקשורת קווי-שוני וסתירות באופנים בהם מותו של אייקון תרבותי מכוסה ומתווך – אפילו כאשר מדובר בדמות שנחשבה למאחדת וקונצנזואלית. זאת ועוד, סיקור מסוג זה מסוגל להסביר באילו דרכים המדיה מסייעת בהבניית משמעות ופרשנות לתרומתו של המוסד לחברה במהלך חייו, ולאחר מותו. זאת, תוך שהמדיה מנגחת תת-תרבויות מתחרות ומדגישה את

¹ בר-זוהר, ב. (2019). השיר לא תם: סיקור מותם של חיים נחמן ביאליק, ש"י עגנון ונתן אלתרמן בעיתונות העברית. כתב העת קשר לחקר העיתונות והתקשורת היהודית, 53, 38 – 50.

הערכים החברתיים הדומיננטיים של הקהילה אליה היא פונה. הרסם (Hearsum, 2012) הראתה כיצד העיתונות הבריטית נעזרה במגוון של אסטרטגיות על מנת לייצג ולהבנות באופן דרמטי ונשגב את חייה ומותה של המוזיקאית, איימי וויינהאוס, שמצאה את מותה ביולי 2011, בגיל 27, כתוצאה מהרעלת אלכוהול בדמה. באמצעות מספר אסטרטגיות מרגשות, רב-גוניות וססגוניות, כלי תקשורת בריטיים עיטרו את חוויית הקריאה באלמנטים תיאטרליים והעצימו את דמות ודימוייה של המנוחה בכדי לספק את תיאבון הקוראים.

בחייהם ובמותם, משוררים, סופרים ואומנים ידועים יכולים להיתפס כגורמים המסוגלים להשפיע ולהניע לפעילויות חברתיות ופוליטיות וכמנהיגי-דעה המסוגלים להנחיל ערכים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים (Northouse, 2013). מראשית המאה ה-20, הסתמנה בישראל זיקה בין משוררים וסופרים לבין התארגנויות פוליטיות. במסגרת התפתחות זו, רתמו מערכות עיתונים ומפלגות שונות את הילת הסופרים וההיסטוריונים למאבקן על אמון הציבור והשלטון הפוליטי בארץ. אנשי הרוח לא בהכרח נדרשו להכפיף את כתיבתם לקו המפלגתי. ברם, צופה מהם להיות מזוהים עם המפלגה, להעצים את יוקרתה ולהוסיף לה בכך את סמכותם. במישור הפרקטי, מבחינת אנשי הרוח, הזיהוי עם המפלגה, או העיתון, העניק להם בית קבוע ליצירותיהם ופרנסה (מן, 2012). בישראל, לכבודן של דמויות רבות שתרמו לכינונה של התרבות העברית, התנועה הציונית ולהקמת המדינה נערכו לוויית רבות-משתתפים שביטאו ריטואל אבלות לאומי. הטקסיות הזו היטיבה לבטא את מעמדם וכוחם האישי, התרבותי והלאומי. במילים אחרות, לא רק מצביאים ומנהיגים פוליטיים יהודים וישראלים זכו לטקסי לווייה ממלכתיים, מרשימים ורבי-רושם. גם, משוררים וסופרים עבריים בכירים נטמנו בטקסים שכללו משתתפים רבים, הזדהות לאומית וטקסיות ממלכתית (בר, 2015; גראוויס-קובלסקי, 2015; Mann, 2000; Grimes, 2014).

מתודולוגיה

במאמר זה נבחן הסיקור העיתונאי של החודש שלאחר פטירתו של חיים נחמן ביאליק שאירעה ביום רביעי (כ"א בתמוז, התרצ"ד) ב-4.7.1934, בשלושה עיתונים עבריים: 'הארץ', 'דואר היום' ו'דבר'. במקביל, נותח הסיקור העיתונאי של החודש שלאחר מותם של ש"י עגנון ב-17.2.1907, יום שלישי (י"א באדר א', התש"ל) ושל נתן אלתרמן בתאריך 28.3.1970, יום שבת (כ" באדר, התש"ל) בעיתוני 'הארץ', 'דבר', 'ידיעות אחרונות', 'מעריב', 'הצופה' ו'המודיע'. תקופת הזמן שבה הטקסטים העיתונאיים שהתייחסו להליכה לעולמו של ביאליק נחקרו הייתה שלושים הימים שעברו מרגע שהפטירה פורסמה לראשונה בעיתון עברי (5.7.1934) ועד תאריך 4.8.1934.

קרי, כל הגיליונות שראו אור 30 ימים לאחר המוות. ליתר פירוט, לאחר מותו של ביאליק נדגמו ב'הארץ', 'דואר היום' ו'דבר' 29 גיליונות מכל יומון. סך הכול: 87 גיליונות. במקביל, לאחר מותו של עגנון נדגמו 25 גיליונות בכל אחד מתוך ששת העיתונים, החל בפעם הראשונה שפורסמה הידיעה (18.2.1970) ועד ה- 18.3.1970. סך הכול: 150 גיליונות. לבסוף, לאחר לכתו של אלטרמן נדגמו 26 גיליונות מכל אחד מבין ששת העיתונים, החל בפעם הראשונה שפורסמה ידיעה בדבר מותו (29.3.1970) ועד ה- 29.4.1970. בסך הכול: 156 גיליונות.

הקריטריון המרכזי בבחירת שלושת אנשי הרוח היה ההופעה התקשורתית של דבר-מותם כאירוע מדיה (Dayan & Katz, 1992). כלומר, אין במאמר זה להתיימר לדרג וואו לקבוע, לכאורה, כי אלו היו שלושת אנשי הרוח שנתפסו כחשובים ביותר על ידי העיתונות העברית והישראלית. אלא, לפי מאמר זה, היוצא מתוך הסתכלות תקשורתית-מחקרית, לביאליק, עגנון ואלטרמן הוקדשו כמויות נרחבות של כתבות מצד העיתונים ודבר מותם הופיע ועמד בראש סדר היום העיתונאי לפחות למספר ימים. יתר על כן, ידיעות על מותם פורסמו בכתבות השער, בעמודים הראשונים ובמוספי סוף השבוע. כמו כן, מותם צוין במדורים נלווים, כגון הילדים, הפנאי, הספרות והאומנות. קריטריון נוסף שהנחה את בחירת מושאי המחקר הוא הדומות המקצועית. בתוך כך, חשוב לציין כי בשדה המחקר של חקר אישים בתקשורת מאמרים רבים בוחרים להתמקד בדמות בודדת. מאמר זה, אפוא, שואף להתמודד עם שלוש דמויות פורצות-דרך. זאת, מתוך שאיפה להציע דיון תיאורטי, היסטורי ותרבותי בעל אופי השוואתי.

העלעול, הצפייה והעיון בגיליונות הללו התאפשרו הודות לאוסף העיתונות האלקטרוני, 'עיתונות יהודית היסטורית', בחסות ה'ספרייה הלאומית' וגנזך העיתונות 'וינר' בספרייה המרכזית 'סוראסקי' באוניברסיטת תל אביב. מאמר זה עוגן במחקר איכותני (שקדי, Denzin & Lincoln, 2011; 2014) וחתר לנתח ולהציג, באופן ביקורתי, את אסטרטגיית העבודה, שיטות הסיקור והקו המנחה של עיתוני 'הארץ', 'דואר היום', 'דבר', 'ידיעות אחרונות', 'מעריב', 'הצופה' ו'המודיע' במהלך החודש שלאחר הפטירה של ביאליק, עגנון ואלטרמן. כדי לתאר ולהסביר את דרכי הסיקור של מקרי המוות של שלושת אנשי הרוח בעיתונות עברית, המאמר נשען על שאלות המחקר הבאות: (1) כיצד סיקרו עיתוני 'הארץ', 'דואר היום' ו'דבר' את מותו של חיים נחמן ביאליק? (2) כיצד סיקרו עיתוני 'הארץ', 'דבר', 'ידיעות אחרונות', 'מעריב', 'הצופה' ו'המודיע' את פטירתם של ש"י עגנון ונתן אלטרמן?

סיקור מות חיים נחמן ביאליק בעיתוני הארץ, דואר היום ודבר

חיים נחמן ביאליק הלך לעולמו בגיל 61, ביום רביעי, כ"א בתמוז, התרצ"ד, ב - 4.7.1934, בבית חולים בעיר וינה שבאוסטריה. לאחר שנאבק ביאליק בסרטן הערמונית במשך שנים, הוא נסע לווינה לצורך טיפולים רפואיים. אולם, ניתוח בלוטת הערמונית לא הועיל, והוא נפטר שם. הידיעה על מותו התפשטה במהירות הן בארץ ישראל והן בתפוצות היהודיות באירופה ובאמריקה. בעיתון 'הארץ' דווח כי ביאליק נפטר בווינה, אוסטריה, בשעה 21:40, ביום רביעי (4.7.1934), כתוצאה מ"שבץ הלב" שתואר גם כ"סתירת עורק הלב" לאחר ניתוח בכליות שעבר יומיים קודם לכן. הגם שהניתוח הוגדר על ידי רופאיו כמוצלח, לאחריו חלה התדרדרות שהסתיימה בפטירתו. בטרם הארון הושט לקבורה בארץ ישראל, נקבע ליום שני (9.7.1934) טקס לכבוד ביאליק, בהשתתפות נשיאות הקהילה היהודית בווינה, רבנים, סופרים, משוררים, מכרים ותנועות נוער. טקס זה החל בשעה 10:00 בבוקר כאשר על במה שחורה, שהוקמה בבית קברות בווינה, הוצבה הגופה בתוך ארון. בשעה 12:00 בצהריים הארון הוכנס לאולם צדדי והתאפשר לנוכחים להתייחד עם הארון ולהיפרד מהמשורר. בשעה 14:00 הארון הוסע לתחנת הרכבת והגיע לעיר הנמל טריאסטה, איטליה, שם משמר כבוד פקד את הארון עד הפלגתו לארץ ישראל. ארונו של ביאליק הועלה על אוניה בשם 'איטליה' אשר יצאה לכיוון לרנקה, קפריסין, בבוקר ה - 12.7.1934. במקביל, הפליגה אונית 'טיירה' מנמל חיפה ללרנקה כדי לקבל את הארון. על אוניית 'טיירה' הייתה משלחת בת 30 חברים, שכללה את דוד בן-גוריון, דוד גרינבוים ודוד רמז. ב - 13.7.1934 חברה המשלחת אל הארון בלרנקה ולמחרת החלה ללוות את הארון בדרכו לנמל יפו (אבל ביאליק: פטירתו, 6.7.1934; מ.מ., 8.7.1934; שליחנו המיוחד, 16.7.1934).

במקביל, עם הישמע דבר המוות בישראל, התכנסה וועדת קבורה בת חמישה אנשים, שכללה נציג מהנהלת הסוכנות היהודית, הוועד הלאומי, עיריית תל אביב, אגודת הסופרים והאוניברסיטה העברית. ליתר פירוט, בפגישה זו השתתפו: בן-גוריון, חיים ויצמן, אליהו ברלין, דוד שמעונוביץ' ושניאורסון. הישיבה הזו התקיימה במשרדי הסוכנות היהודית בירושלים ודנה בסידורי הלוויה של ביאליק. הוועדה קבעה כי לאחר עגינת הארון ביפו הוא יוצב באולם 'אוהל שם', ברחוב בלפור 30, בתל אביב ופסקה כי יאסר השימוש בכלי נגינה ומקלטי רדיו במהלך הטקס. חשוב מכך, וועדה זו החליטה שביאליק יקבר בבית העלמין היהודי הישן בתל אביב, ברחוב טרומפלדור, לצד אחד העם, מקס נורדאו וחיים ארלוזורוב (סופרנו המיוחד, 10.7.1934). האוניה התקבלה בנמל יפו ביום שני (16.7.1934) בשעה 14:00 למסדר כבוד רב-משתתפים ורב-רושם. הארון הוסע ל'אוהל שם', בעוד תהלכות האבל היו שיתקה את התנועה ברחובות אלנבי, בלפור, מלצ'ט, רוטשילד ושינקין. ב'אוהל שם', עברו ליד הארון כשלושים אלף איש ואף תחנת מכבי האש השמיעה צפירת דומייה להתייחדות עם האבל. באותן שעות הוטל עוצר על בתי קפה,

מסעדות, מתחמי בידור, משרדים, בתי חרושת ומלאכה והונפו דגלים שחורים מעל בית העירייה, בתי הספר והקונסוליות הזרות בתל אביב. הארון הוסע דרך רחובות אידלסון וחברון לבית העלמין וביאליק נטמן בטקס שמשך כ- 100,000 אנשים שניסו להידחס, להתקרב ולחזות בקבר הטרי (הלויתו של ביאליק אתמול בתל אביב, 17.7.1934; ביאליק הובא אתמול לבית, 17.7.1934; ושירת חייו באמצע נפסקה, 17.7.1934; כמאה אלף איש השתתפו, 17.7.1934; שליחנו המיוחד, 16.7.1934).

לאחר תהלוכת הלוויה המרשימה הזו, בישיבת אבל של וועידת המורים העבריים בישראל, הצהיר יושב ראש הסתדרות המורים, ד"ר יוסף יואל ריבלין, כי בתי הספר יקיימו מעתה 'יום ביאליק', שבו התלמידים יעמדו דום לזכרו ויתוודעו לאישיותו, כושר התבטאותו ותרומתו לשפה העברית (דברי הד"ר י. רבלין, 23.7.1934). בנוסף, 'ברית העברית העולמית' פרסמה כרוז ובו הנחייה לקיים מדי שנה 'חודש ביאליק' בו הקהילה היהודית תתייחד עם נשמתו ותלמדו את יצירותיו (אבל ביאליק, 23.7.1934). אם לא די בכך, לאחר טקס הקבורה ניתן היה לזהות סממנים של אבל קולקטיבי-לאומי שבאו לידי ביטוי, בין היתר, בפעולות הבאות: בוטלו ונדחו אירועי אומנות, מדע, ספורט, פנאי ותרבות ברחבי הארץ, נערכו דקות דומייה לזכרו בתיאטרון 'ב'הבימה', האוניברסיטה העברית חילקה לסטודנטים כרטיסים עם חתימת-ידו של ביאליק, הושקה תערוכת צילומים של ביאליק בירושלים, בוטלה חגיגת העשור במאיר-שפיה, הונפו דגלים שחורים מעל מוסדות ציבור ונערכו אספות אבל בפתח תקווה, הופסקו הלימודים בבתי הספר והתושבים התבקשו להשבית את המלאכה בין 14:00 ל- 16:00 בעפולה, הוכרז על שבתון כללי בשעה 16:00 ביום שני (23.4.1934) בעתלית, נערכה אסיפת אבל בראש פינה והונף דגל שחור מעל עיריית תל אביב.

בכדי להמחיש את סיקור מותו של ביאליק כאבל קולקטיבי ואת עיצוב דימויו של ביאליק כמשורר לאומי, שבועון ההסתדרות הציונית העולמית, 'העולם', בעריכתו של משה קליינמן, התייחס אל מותו במאמר מרכזי כך: "אם נאמר 'יתומים היינו', כל עם ישראל, לא יהיה בזה אף שמץ של הפרזה. נתייתמה האומה העברית מנושא-דאגתה הכי גדול, ממנהיגה הרוחני הכי עליון, מקברניט ספינתה המטורפה הכי מסור ונאמן...היש מילים של תנחומים ברגע זה, כשמתנו הגדול מוטל לפנינו" (קליינמן, 12.7.1934)? לא זו בלבד, לאחר מותו של ביאליק מאמר המערכת של 'הארץ' וכתבה מאת הסופר ואיש הציבור, יוסף מיוחס, הציעו סגנון כתיבה אמוציונאלי ודרמטי, על גבול האובדני: "אייכה רוששנו ביום העברית? אייכה נפלה עטרת ראשנו? מי ומתי יבוא תמורתו" (אייכה דלינו פתאום, 16.7.1934)? ו - "אוי לנו! אבוי לנו! מקרב לב עמוק מתפרצת מאליה זעקה מרה ואנחה כבדה. אוי! מה עשית לנו? מוטב שלא נבראת משנבראת" (מיוחס, 17.7.1934)! למעשה, הנרטיב הכללי שעיצבו והציגו העיתונים העבריים לאחר מותו של

חיים נחמן ביאליק היה מאדיר ומהלל. מאמר מערכת ב'דבר', לדוגמא, לא חסך בסופרלטיבים ובמוטיבים ספרותיים שעיתרו את זכרו של ביאליק יום לאחר פטירתו: "לשירת ישראל נאלם כינור הפלאים אשר ידע להעלות צלילים של הגות-נפש, עוז-יצר, רוך-רגש ושיא צהלה. לשפת העברים אבד שר אוצרה ושליטה" (עם סלוקו, 5.7.1934).

אחד הפנים הייחודיים שאפיינו את סיקור מותו של ביאליק בא לידי ביטוי בכך שהוא עלה לראש סדר היום התקשורתי ביישוב העברי בארץ ישראל בשני רגעי שיא. בפעם הראשונה, הידיעה מילאה את כותרות העיתונים ואת העמודים הראשיים של 'הארץ', 'דואר היום' ו'דבר' עם היוודע דבר פטירתו בווינה, אוסטריה. בפעם השנייה, דפי העיתונים כוסו באינפורמציה על רקע השטת והעלאת ארונו לקבורה בארץ ישראל. מכאן שניתן להבחין בייחודיות במקרה מותו של ביאליק ולהתייחס לסיקור של התרחשות זו כאירוע מדיה כפול, שהתפרץ אל תוך סדר היום התקשורתי והציבורי, עמד בראשו, ודעך פעמיים בחודש יולי 1934. בשתי הנסיקות של כיסוי מותו של ביאליק, שערי העיתונים הוקדשו לו, סיקור מותו גלש אל מוספי התרבות, הפנאי והילדים ודווח באריכות, באופן יחסי לעיתונים שראו אור ב – 1934, על מהלכי טקסי הלוויה. העדכונים השוטפים לגבי הגעתו והתקדמותו של ארון הקבורה מאירופה לישראל נבנו והסתמכו על פרקטיקה עיתונאית מודרנית בשם: Build-up שמטרתה לרתק, ליצור דריכות ולמתוח את קהל הקוראים על ידי הצגת סיפור בהמשכים. מבחינה טכנית, העיתונים דיווחו על מות ביאליק באינטנסיביות הן מיד לאחר פטירתו בתאריכים 4.7.1934, 5.7.1934, 6.7.1934 ו – 7.7.1934 והן בזמן שהארון הושט מאוסטריה, עגן בנמל יפו והוטמן בתל אביב בתאריכים 15.7.1934, 16.7.1934, 17.4.1934 ו – 18.7.1934.

על חשיבותו הרבה של ביאליק במרחב הציבורי ביישוב העברי בארץ ישראל ניתן היה ללמוד מן האופן בו שלושת העיתונים פרסמו לראשונה את דבר המוות. במילים אחרות, שלושת העיתונים ראו לנכון להתנצל על היקף סיקור מצומצם ואף ראו לנכון להצטדק ולנמק את אוזלת היד בעובדה שהידיעה הגיעה מאוחר בלילה, אחרי סגירת הגיליונות. על רקע זה, כותרת העל ב'דבר': "נתייתם ישראל: חיים נחמן ביאליק איננו" נתחמה במסגרת שחורה לאות הבעת אבל. תחתיה, נכתב בקטן: "הידיעה נתקבלה אמש בחצות מוינה". כלומר, מערכת 'דבר' ביקשה לתרץ את צורת ההתייחסות הפרטנית הזו בשעה המאוחרת בה הגיעה הידיעה. ברם, אין להמעיט בחשיבות המכרעת של הגעת הידיעה לחברי מערכת העיתון בשעה מאוחרת. שכן, באותן שנים הכנת עיתון לדפוס הייתה כרוכה בעמל רב ומורכב של סידורי עריכה והדפסה. זאת ועוד, בשנת 1934, קשה מאוד היה לשנות סידורי פריסה בשעות ובדקות שלפני הוצאת הגיליונות לאור. באופן דומה לכך, גם 'הארץ' התנצל בפני קוראיו על ההגעה המאוחרת של הידיעה. כותרת הגג של עמוד השער נתחמה במסגרת שחורה לאות אבל וזעקה "נסתלק פאר ישראל וגאוונו – ביאליק

איננו". מתחת, באותיות קטנות יותר, הופיעה ההצטדקות המתבקשת: "בחצות הלילה, עם חתימת הגיליון, הגיעה הבשורה המרה מווינה על פטירתו של חיים נחמן ביאליק לאחר הניתוח שנעשה לו לפני זמן קצר. בשברון ובדומיה עומד העם יתום על יד מתו המוטל לפניו" (הארץ, 5.7.1934). במקביל, גם 'דואר היום' דאג להבהיר לקוראיו שהידיעה הגיעה בשעה מאוחרת. אז, 'דואר היום' פרסם כותרת על המתוודה ומתנצלת על כך שהידיעה הגיעה בטלגרף מוינה ממש בזמן סגירת הגיליון. הנה כך: "ביאליק איננו! עם חתימת הגיליון הגיעתנו הידיעה הטלגרפית המחרידה מווינה בדבר פטירתו של חיים נחמן ביאליק. מערכת 'דואר היום' עומדת הלומת יגון, לפני האסון הגדול שקרה את כלל האומה, במות בחיר משורריה" (דואר היום, 5.7.1934).

דוגמא ניצחת אשר העידה על מעמדו החברתי הרם של ביאליק, על מרכזיותו בציבוריות היישוב העברי בארץ ישראל ניתן היה ללמוד מהשוואתו לבנימין זאב הרצל. אמנם, בר-זוהר (2017; 2018; 2019) הראה כי מנהיגיה הבכירים של התנועה הציונות והאבות המייסדים של מדינת ישראל הושוו להרצל, או הוצגו בצלו, לעיתים תכופות לאורך המאה ה-20. ברם, הם היו פוליטיקאים, והמיוחד הוא שביאליק היה לפעיל תרבות שנקבר והונצח כגיבור-עם שיצירותיו ממשיכות להוות 'נכסי צאן ברזל' עד עצם היום הזה. מגמת ההשוואה להרצל לא פסחה על ביאליק שהשווה אליו מתוך מטרה להאדירו: "בווינה עיר הרצל, שלושים שנה אחרי מות הרצל, השיג המוות את ביאליק. בתוך שלושים שנה נלקחו מאיתנו הרצל, אחד העם וביאליק" (ג, 6.7.1934; ימי ביאליק האחרונים: האבל, 6.7.1934).

מבחינה פרקטית, יש להניח כי פרק הזמן שבין המוות באוסטריה לבין העלאת ארון הקבורה לארץ ישראל אפשר למערכות העיתוננים להיערך ולאסוף כמויות נדיבות של חומרים לפרסום. שהרי, הגיליונות שפורסמו לאחר הגעת ארון הקבורה לנמל יפו, הכילו נתחים עשירים של תמונות, שירים, כתבות, הספדים ונאומים שעסקו בביאליק. הנרטיב הכללי של הסיקור העיתונאי של מותו של ביאליק ביטא ריטואל אבל כבד ותחושות של תדהמה, צער ויגון ביישוב העברי והתפוצות. נדמה שיותר מכל, תחושת האובדן הלאומי מוצתה על ידי כותרת עיתון 'דבר' בצמד מילים שזעקו: "נתייתם ישראל!!" לצורך המחשת הפאתוס המתאבל, ובה בעת המאדיר, מובא להלן ציטוט מכתבתו של הבלשן, משה צבי סגל, שפרסם ב'הארץ' טקסט רפטיבי, רב-פעלים, הנשמע כמו תפילה דתית: "האיש היהודי, האזרח, החבר, הידיד, המשורר, הסופר, החושב, הבלשן, הלמדן, המוכיח, המורה, המחנך, העסקן, העורך והמוציא לאור" (סגל, 16.7.1934). גם, חבר הסוכנות היהודית, יצחק גרינבוים, הפליג בשבחו של ביאליק ושיווה לו כוחות מאגיים: "כל מה שנגע בו, כאילו רוח חדשה הופכה בו, כאילו נתחדשו פניו" (גרינבוים, 16.7.1934).

הידיעה על מותו של ביאליק הופיעה לראשונה בעמוד השער של עיתון 'דבר' ב – 5.7.1934. 'דבר' תחם את עמוד השער במסגרת שחורה ובחר בכותרת הראשית: "נתייתם ישראל" ובכותרת המשנה: "חיים נחמן ביאליק איננו". יום לאחר מכן, ב – 6.7.1934, 'דבר' הקדיש את עמוד השער כולו לביאליק, תחם את הגיליון במסגרת שחורה ויצא בכותרת העל: "קודם זמנו מת האיש הזה ושירת חייו נפסקה באמצע". בתוך כך, פורסמו הנסיבות הרפואיות של מותו, הודעות צער מטעם 'ההסתדרות הציונית' והוועד הלאומי לכנסת ישראל, ההתייעצויות על קיום סדרי הלוויה, אסיפות האבל בתל אביב ומחוץ לארץ ישראל ועוד. את האמפתיה העזה כלפי ביאליק המחישה ידיעה קצרה שעיקרה: "מה עשה ביאליק ביומו האחרון בתל אביב"? וכך נכתב: "ביומו האחרון בתל אביב בא ביאליק להשתדל בעירייה לטובת: א) רופא-סופר עברי מפורסם שהעירייה תיתן לו עבודה במקצועו וב) לטובת יהודי פשוט שביקש רישיון למסור גלידה" (במה עסק ביאליק ביומו, 6.7.1934).

מאתגר במיוחד היה אופן ההצגה של מותו של ביאליק ב'מוסף לילדים' של 'דבר'. מדובר בהיבט היסטורי-תקשורתי יוצא-דופן ומכונן, בוודאי ביחס לאותן שנים, שסיפק מבט לאופן בו הציג עיתון לילדים רכים ולבני-נוער מוות של ידוען. בדרך כלל, מוסף זה הופיע בימי שישי. ברם, לאחר פטירתו של ביאליק שונה באופן חד-פעמי יום הופעת המוסף, פורסם יום לפני הלוויה המתוכננת הוקדש כולו למשורר המנוח. בתוך כך, 'דבר' הציג את פטירת ביאליק בנימה אופטימית ותיאר אותו כמשורר יהודי, טוב-לב ואוהב-אדם. בהתאם, בעמוד השער של מוסף הילדים, הופיעה אגרת ברכה שכתב ביאליק ביום הולדתו השישים כתגובה לברכות מזל-טוב שנשלחו אליו מילדים בעברית. כמו כן, במוסף הילדים הופיעו שירים שכתב ביאליק לילדים, כתבה שתיארה את מפגשיו עם תלמידי בית ספר הסמוך לביתו וכתבה נוספת שפירטה את קורות חייו בקצרה.

בעמוד השני של מוסף הילדים של 'דבר', הכתב, יעקב פיכמן, הסביר לילדים את תרומתו של ביאליק לספרות העברית, את טיב אופיו ואת נסיבות לכתו המעציבות: "ילדים יקרים, מצווה לספר בשבחם של צדיקים, ואפילו בימי אבל אלה, בעוד העיניים האדומות מדמעות והלב נאלם כאבן מרו כאב, נספר מקצת מחייו של המשורר הגדול אשר זה עתה הלך מאיתנו אהה! לא פילל איש כי ביאליק, האיש אשר באורו חיננו, יילקח מעלינו כל כך מהר – הוא שהיה מקור השמחה, התקווה והנחמה לכולנו...אפילו אתם, ילדי ישראל, שעודכם קטנים, אי אפשר שלא תדעו מי היה ביאליק ומה גדול האסון אשר בא על כולנו במותו עלינו. רבים מכם, בייחוד יושבי תל אביב, ודאי שזכו לראות אותו ואפילו לשמוע את דברו. הן זה היה האיש, שאימא הייתה מצביעה עליו בעברו ברחוב או בעלותו לאוטובוס והייתה אומרת לכם בלחש: הס, הס! הנה ביאליק! והיא משדלת אתכם בדברים, שתהיו ילדים טובים, פן יראה ביאליק, חס ושלום, שילדי

ישראל אינם מתנהגים יפה, וזה לא יתכן... ואם הרימותם את קולכם או הרגזתם את הקטנים מכם, ודאי שאימא הייתה מוכיחה אתכם לאמור: ילדים, הגם בפני ביאליק לא תתביישו" (פיכמן, 15.7.1934)?

ב'דואר היום', הידיעה על מותו של ביאליק הופיעה לראשונה בראש עמוד השער במסגרת שחורה שבתוכה הכיתוב: "ביאליק איננו". כזכור, 'דואר היום' בחר לידע את קוראיו שהבשורה הגיעה בטלגרף מוינה בזמן סגירת הגיליון ועל כן, לא התעמק במות ביאליק באותו גיליון. למחרת, 6.7.1934, דווח בהרחבה על מות ביאליק כאשר שניים מתוך ארבעת עמודי החדשות עסקו במוות. עמוד השער נתחם במסגרת אבל שחורה ובמרכז העמוד צויר דיוקנו של ביאליק (ראה נספח 1). בנוסף, עיתון 'דואר היום' נידב מידע לגבי אופני כיסוי מותו של ביאליק בעיתונים שראו אור מחוץ לארץ ישראל: "על העיתונים היהודים מופיעים במסגרות אבל שחורות. העיתונים האנגלים מקדישים מקום רחב לידיעות על מות ביאליק, שהם מציינים שאבידה כבדה שאין לה תמורה" (ימי ביאליק האחרונים: האבל, 6.7.1934).

אירוע המדיה השני של סיקור קבורתו של ביאליק בתל אביב השתקף בגיליון 'דואר היום' שראה אור ב – 16.7.1934 ונתחם, שוב, במסגרת שחורה דמוית מודעת אבל. עמוד השער כולו הוקדש להיערכויות להלוויה, לטלגרמות האבל שהמשיכו לזרום למערכת העיתון ולדברים שבחו של המנוח. כמו כן, פורסם דיווח מוינה שתיאר את ימיו האחרונים של ביאליק ואת התאבלותם של קהילת יהודי פולין. בדומה לאירוע המדיה הראשון, אירוע המדיה השני ב'דבר' כלל יומיים רצופים בהם עמוד השער של 'דואר היום' הוקדש לביאליק, נתחם במסגרת אבל שחורה ותמונתו הוצבה במרכז העיתון. ליתר פירוט, ב – 16.7.1934, הוקדשו ב'דבר' חמש מתוך שמונה עמודי העיתון לאבל על לכתו של המשורר כאשר בעמוד השער התנוססה הכותרת המאדירה: "היום יובל לקבורות פאר ישראל". 'דבר' תיאר את סדרי הלוויה ביישוב העברי בישראל; בעמוד הראשון פורטו סדרי הלוויה בתל אביב, שכללו השתתפות מצד בתי הספר, 'מגן דוד אדום', חברת ההיסעים 'אגד' ועוד. כמו כן, פורטו זמני האזכרות בחדרה, כפר סבא, נס ציונה, רמת גן, ראשון לציון ורעננה, מתחת לתמונתו של ביאליק הודפס שיר נושן מאת שלמה בן יהודה אבן גבירול בשם 'קינה' ובטור השמאלי של העיתון תיאר כתב 'דבר' מוינה את טקס הלוויה מרשים לו זכה ביאליק.

הגם שטקס הלוויה של ביאליק כלל מספר עצום של משתתפים, יש להניח כי רוב תושבי תל אביב לא הפסיקו את שגרת חייהם עם היוודע מותו של ביאליק, כפי שתיאר 'דואר היום', בין השאר, בציטוט שיוצג להלן. לא זו בלבד, יכול מאוד להיות שחלק מצומצם מהאזרחים כלל לא ידע, ייחס לכך חשיבות או שינה את סדר יומו. ברם, בשפתו הציורית וסגנונו המוחצן והאקסטרואוגנטי, ביטא 'דואר היום', בעריכת איתמר בן אב"י, תחושת אבל שאחזה והשתלטה על רחובות תל אביב: "הידיעה על מותו של משורר האומה הדהימה את בני ת"א. ברחובות נראו קבוצות קבוצות של אנשים שהחזיקו עתון בידיהם ושוחחו בכאב על האבידה הגדולה. העירייה, ועד הקהילה, בתי הספר, הבנקים ויתר המוסדות הציבוריים סגרו את משרדיהם לאות אבל והניפו דגלים עטופי שחור. בזמן קצר השחירו לוחות המודעות שברחבי העיר ממודעות האבל...קשה לתאר את האבל הכבד שעטף את כל תושבי העיר למשמע הידיעה המדהימה והמזעזעת. הוכרז על אבל כללי ועל סגירת בתי המסחר, הקפה והשעשועים משעה שמונה בערב. התושבים נקראו להשתתף בשתי אסיפות אבל...בבתי הספר הפסיקו את הלימודים וסיפרו לתלמידים על גודל האבידה במוותו של ביאליק". במקביל, 'דואר היום' הציג גם את העיר ירושלים כאבלה ובוכיה: "קשה לתאר את הרושם הנורא שעשתה הידיעה על מותו של ביאליק. ירושלים העברית הקיצה אתמול מתוך אבלות ואנשים התהלכו כהלומי רעם. הידיעה פגעה באופן מזעזע בציבור הסופרים שהיו במחיצתו של ביאליק. כמה סופרים התעלפו בקבלם את

הידיעה. בשעות הערב הלכה העיר ולבשה קדרות יתר. כל בתי השעשועים והראינוע נסגרו ורגש כבד השתרר בעיר" (אבל כבד לעם ישראל, 6.7.1934).

לאחר מותו של ביאליק נשמעו עמדות שחשפו מתחים בין חילונים לחרדים. עובדה זו היטיבה להדגיש את מעמדו החברתי-תרבותי החשוב והבולט של ביאליק לאחר מותו. ליתר פירוט, 'הארץ' דיווח על התנגדות מצד תושבים חרדים לקריאת רחוב על שם ביאליק מחשש לחילול קודש: "כמה מחברי אגודת ישראל לא השלימו עם העובדה שעל הרחובות יתנוססו שמות משוררים לאומיים, היות והשמות פוגעים ברגשותיהם הדתיות" (רבי יהודה הלוי וח.נ., 12.7.1934). על אף המתח שנחשף לעיל, סיקור מותו של ביאליק התאפיין ברובו בסגנון כתיבה ספרותי ופואטי ובנרטיב כללי מאדיר ומשבח מצד פוליטיקאים שהספידו אותו. כך למשל, הובא נאומו של המזכיר הכללי של הסתדרות העובדים, דוד רמז, באספת האבל בתל אביב: "בידו הופקדו המפתחות להיכלי הרוח של האומה! גם גדולים בישראל, חכמים, סופרים ומנהיגים ציבוריים – מרחוק יביטו אל ביאליק: אליו לא יגיעו" (בן איש יהודי מפרבר, 7.7.1934). במקביל, חיים ויצמן שלח טלגרמת אבל מלונדון: "גדול הצער והיגון. משכן המסורת הישראלית, ארון הקודש נלקח מאיתנו נתייתם כלל ישראל ונתייתמה תנועת התחייה ממשוררה הנצחי. מי ימירנו" (ד.ה., 9.7.1934) וב'דבר' פורסם הספד מאת פעיל ויושב ראש ההנהלה הציונית בלונדון, זליג ברודצקי: "ביאליק יישאר לעולם בתולדות העם כסמל המצפון הנבואי בישראל" (ארונו של ביאליק יצא, 8.7.1934).

סגנון ספרותי-פואטי בלט במהלך סיקור החודש שלאחר מותו של ביאליק. שהרי, המספידים היו, ברובם, אנשי שירה, ספר וחינוך. לא זו בלבד, נראה היה שהמנוח לא עורר בקרב מספידיו תחושות אנטגוניסטיות – לפחות לא מיד לאחר פטירתו. פעילי התרבות שהספידו את ביאליק היוו מרכיב משמעותי בריטואל האבל וחלקם אף סיפקו נקודת מבט אותנטית שהתבססה על היכרות אישית עם המנוח. יתר על כן, הפנייה לאנשים שתפקדו במקצוע דומה הדגישה את יכולתן של קולגות, להכיר, להבין ולתאר את נימי נפשו וסגולותיו הייחודיות של המת ואפשרה לעיתונים לגוון ולשדרג את השיח העיתונאי באמצעות שפה ציורית ודרמטית ופרספקטיבה הומאנית ומיתולוגית. בנוסף, הפנייה לפעילי תרבות סיפקה השקפה אל תוך קשרי הגומלין התוך-קהילתיים של עולם השירה והספרות. לצורך הדגמת נרטיב אומנותי ולירי זה, לאחר מותו של ביאליק, תיאר הסופר שלום עליכם את הרעות העמוקה שחש כלפי ביאליק, באמצעות תיאור זיכרון מפגישה משותפת בהולנד: "בהאג לא שהיתי עת רבה, ואולם בכל העת שהייתי שם, לא נפרדתי מביאליק וידי לא זזה מתוך ידו. שעות רבות טיילנו, שוחחנו ודיברנו זה עם זה ולא שבעה נפשנו" (עליכם, 16.7.1934). בנוסף, כתב 'דואר היום' י. מימון, הפנה את קוראיו גם למכתב מאת הסופר שמריהו לויין שנכתב לביאליק ביום הולדתו ה-50. בנוסף,

בכתבה זו תיאר מימון את ביאליק כך: "התהלך בתוכנו אדם דגול וצנוע. הוא ידע את ערך המילה והתייחס אליה בכבוד ובזהירות קיצונית. הוא היה סופר ושוקל כל ניב וניב שהיה מוציא מפיו" (מימון, 7.7.1934).

מקור עיתונאי שביטא פרקטיקה של הכללת מקורות חוץ-עיתונאיים ויוצאי-דופן בשיח התקשורתי, היה רופאו של ביאליק, ד"ר רוטבלום, שהעניק ראיון ל'דבר' ב – 18.7.1934. רוטבלום נידב פיסות מידע על ההחלטה לנתח את ביאליק, התחלואות שתקפו את גופו, מצב רוחו והרגלי אכילתו בשבועות האחרונים. כפי שהדגימו ערמון, ברעם-צברי ובראל-בן דוד (2017) התיאור הבא המחיש היטב את השילוב בין פרקטיקה עיתונאית צהובה ופיקנטית לבין התנסחות רפואית שקולה: "נמצאו בשלפוחית השתן כ – 50 אבן. אחדות מהן בגודל של דובדבן. השלפוחית מודלקת והערמון (פרוסטאטה) מוגדלת. מהעובדה כי לא עברה עוד שנה למן הניתוח האחרון ושוב התגבשו אבנים חדשות, יש להסיק, כי לגוף יש נטייה ליצירת אבנים. בדרך שחיקה ושטיפה יש להרחיקן לפחות 3 פעמים בשנה, ודבר זה כרוך בסכנה של אינפקציה או פגיעה בערמון" (ד"ר רוטבלום על מחלת, 18.7.1934).

פרקטיקה עיתונאית חריגה נוספת שהבליטה את מעמדו של ביאליק, הייתה האלהה. לפי שיטת סיקור זו, עיתונים דימוהו כיישות אלוהית לאחר מותו. חשוב להבין, מתוך שלושת אנשי הרוח שסיקור מותם נבחן במחקר זה, ביאליק היה ליחיד שהועלה לדרגת אל מיתולוגי כאשר הוספד בעיתונות. אי אז, ב'דואר היום' נכתב: "תחרד היד להעלות את הדברים על הגיליון, לא ישלים הלב עם בשורת האסון אשר מצא את האומה דווייה ומיואשת. חלום בלהות אפפנו באישון לילה. יתאכזר אלינו הגורל שיקח מאיתנו את שר הרוח של האומה. היחיד באומה שעוד כל לב זע לקראתו – האמנם שכלנו ארון האלוהים" (ג, 6.7.1934)? אם לא די בהשוואת ביאליק ליישות נשגבת ואלוהית, המנהיג הציוני והסופר, שמריהו לוי, תיאר ב'דואר היום' וב'דבר' את ביאליק כפרי יצירה אלוהית וסופר על הקשר, לכאורה, בין ביאליק לבין אלוהים: "בשעה שבורא עולם הוציא מאוצר הנשמות שלו את נשמתו של ביאליק, נתן לו נשיקות שתיים, ודורות אחר דורות נקשיב את הד קולן...הבורא מרוצה היה מיצירתו המהוקצעה והיפה ומתוך חדות היצירה נשק את נשמה זו. את הד הנשיקה הזו אנחנו שומעים מכל שורה ושורה" (דברי ההספד של הד"ר, 7.7.1934; שמריהו לוי על ביאליק, 8.7.1934).

סיקור מות ש"י עגנון בעיתוני הארץ, דבר, ידיעות אחרונות, מעריב, על המשמר, הצופה והמודיע

ב – 7.7.1969 לקה עגנון בשבץ מוחי שהותיר אותו משותק ופגע מאוד ביכולת הדיבור שלו. הוא הובהל למרכז הרפואי 'הרצל' בגדרה, שם הייתה מאושפזת גם אשתו – אסתר (מרכס) עגנון. שבעה חודשים לאחר מכן, ביום שלישי, בתאריך 17.2.1970 (י"א באדר א', התש"ל) הוא הלך לעולמו בגיל 82. עגנון הובא למנוחות בהלוויה ממלכתית ונקבר בבית העלמין שבהר הזיתים בירושלים (לימור, 18.2.1970). סיקור מותו של עגנון התאפיין ברובו בסגנון מאדיר ומעצים. תולדות חייו הובאו בהרחבה בעיתונים והודפסו צילומי ארכיון רבים. עיתון 'דבר', התמלא במודעות אבל, בין השאר, מטעם ממשלת ישראל, ההסתדרות הציונית העולמית, הוועד המרכזי של אגודת הסופרים, עיריית ירושלים, האוניברסיטה העברית, מכון ויצמן למדע, התנועה למען ארץ ישראל השלמה והוצאת שוקן (לאור, 1998).

לצורך המחשת הנרטיב המאדיר שיוחס לעגנון, ב'הארץ', בו פורסמו חלקים מסיפוריו של עגנון במשך למעלה מ – 30 שנה, נכתב: "עם מותו של עגנון נסתלק אחד מבוני הגדולים של ישראל החדשה. בכתבתו שינה את נופה הנפשי של חברתנו וארצנו, לא פחות משבוני הערים והכפרים, עובדי אדמה וחרושת שינו את נופה הפיזי" (מת גדול סופרי ישראל, 18.2.1970). גם, בעיתון 'דבר', ששימש כבמה אומנותית עבור עגנון במשך כעשור, נכתב על עגנון: "מעין היצירה נסתם. אבל, היצירה תחייה מכוח עוצמתה, והיא תמשיך להשפיע על דורות של יוצרים חדשים, ועל קוראים בעלי רגישות והבנה, במקור ובתרגום. מספרים ברמת עגנון מתים רק מוות פיזי; רוחם מוסיפה לחיות ולהאציל מכוחה" (ש"י עגנון איננו, 18.2.1970). 'ידיעות אחרונות', כדוגמא נוספת, הלל את המנוח: "עגנון הכניס את הספרות העברית לתוך טרקלין העולם. עם קבלת פרס נובל, ישראל זכתה להכרה בינלאומית. עגנון זכה להיות השוליה המחונן שעל ידו הוכתרה בניצחון האוטואמנציפציה הרשמית של הספרות הישראלית" (ברש, 19.2.1970).

מעניין ומסקרן היה להבחין בדמיון הרב שבא לידי ביטוי באופני הסיקור הכמעט-זהים מצד 'דבר', 'ידיעות אחרונות' ו'מעריב' בחודש שלאחר מותו של עגנון. הזהות (Similarity) באה לידי ביטוי בסדר הצגת הכתבות, בכמות הידיעות ובאסטרטגיות הכיסוי. בהסתכלות היסטורית על פברואר 1970, מדיום העיתונות המודפסת היה מרכזי ודומיננטי בשוק התקשורת הישראלי והמאבק בין העיתונים היה יצרי ואינטנסיבי וניטש על רקעים חברתיים, כלכליים ופוליטיים. הדמיון בסיקור העיד, בראש ובראשונה, על דפוסי חשיבה דומים ואף לעיתים זהים והצביע על דפוסים של פרקטיקות עריכה שגורות וקבועות בסיקור אירועים מסוימים, כגון מות אישים. כרעיון אלטרנטיבי, יכול להיות שהכתבים, העורכים והמוציאים לאור של היומונים המובילים, הכירו זה את זה היטב, בחנו את הטקסטים שפורסמו בעיתונים המתחרים ופעלו בהתרסה אחד

כלפי השני. על רקע זה, 'דבר', 'ידיעות אחרונות' ו'מעריב' הקדישו לעגנון בדיוק ארבע כתבות ושתי תמונות בכל אחד מן הגיליונות שראו אור ב- 18.2.1970 וב- 19.2.1970. גם מבחינת פריסה ועימוד, שלושת העיתונים בישרו על מותו בעמוד השער, אך לא הקדישו את עמוד השער כולו לפטירתו. זאת ועוד, במוספי סוף השבוע הקדישו שלושת העיתונים שלושה עד חמישה עמודים לעגנון במוספי הספרות והפנאי. אם לא די בכך, חשוב לציין כי עיתוני 'הארץ', 'על המשמר' ו'הצופה' הציעו, גם הם, כמות כמעט-זהה של סיקור לרגל פטירתו של עגנון לאורך החודש שלאחר המוות.

מותו של עגנון חשף מתח חילוני-דתי בחברה ובפוליטיקה הישראלית. בהקשר זה, התרחשות אישית ומינורית, לכאורה, אך בה בעת טעונה וסימבולית, עליה דווח מתוך טקס לווייתו של עגנון המחישה קרע בין הציבור החילוני לבין הפלג הדתי-חרדי בישראל. עיתוני 'הארץ', 'דבר', 'ידיעות אחרונות', 'מעריב', 'על המשמר' ו'הצופה' דיווחו על תקרית חריגה שהתרחשה בלווייתו של עגנון אשר הבליטה, לבין היתר, את היריבות בין מפלגת פועלי ארץ ישראל (מפא"י) הסוציאליסטית לבין 'אגודת ישראל' החרדית. הוויכוח נסב סביב סירובו של ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון, לחבוש כיפה במעמד טקס הקבורה של עגנון. זו הגרסה שהוצגה למקרה ב'דבר': "בן-גוריון בא ללוויה חפוי-ראש והרב פרוש ניגש אליו והציע כיפה, כנראה בהיותו סבור כי המנהיג שחכ להביא עמו. בן-גוריון דחה בתקיפות את ההצעה: 'יש עמי כובע, אך לא אחבוש אותו'. אמר לו הרב פרוש כי עגנון היה דתי ואין ספק שהיה רוצה שמלוויו יחבשו כובע לראשם, ובן-גוריון השיב: 'אצל עגנון ביקרתי לפני זמן קצר והוא לא אמר לי דבר כאשר ראה אותי גלוי ראש'. יגאל אלון מנע את הסלמת הוויכוח ובן-גוריון לבסוף חבש כובע-צמר אך מקורביו הסבירו שעשה זאת משום הקור" (ברש, 19.2.1970).

'ידיעות אחרונות' התעמק והעצים את השיח סביב סוגיית סירובו של בן-גוריון לחבוש כיפה במהלך הלווייתו של עגנון באמצעות פרסום מכתבים למערכת מטעם קוראי העיתון. אסטרטגיה זו אפשרה ל'ידיעות אחרונות' להציג את פלטפורמת העיתון כ'מרחב ציבורי פלורליסטי ורב-משתתפים המאפשר לקהל הקוראים חוויה השתתפותית בדמות דיון על סוגיות חברתיות ופוליטיות בפומבי. בנוסף, שיטת סיקור זו אפשרה ל'ידיעות אחרונות' למתוח ביקורת על ראש הממשלה לשעבר, דרך צד שלישי, חוץ-עיתונאי שהביע דעה כנה וחפה מאינטרסים - לכאורה. מתוך חמש מכתבים למערכת שפורסמו, ארבעה גינו את בן-גוריון ואחד שיבח אותו. אחד הכותבים כינה את התנהגות בן-גוריון כ"מצערת, מזלזלת, שפלה ופוגענית". מגיבים אחרים הוסיפו: "לא די שסירב לשים כסות ראש, אלא אף מצא לנכון להתווכח ולהביע את דעותיו במעמד עצוב זה" ו- "בן-גוריון הגיע לשיאים חדשים של שפל. אייכה ירדת בן-גוריון?!" מנגד, זאב בר מחולון שיבח את בן-גוריון: "יישר כוחו של בן-גוריון שסירב לחבוש כיפה

בהלוויית ש"י עגנון. הזקן הנפלא יודע כי אפשר להיות מלא וגדוש אהבה יהודית ואהבת מולדת מבלי לשלם מס שפתיים לכוהני הדת" (מכתבים למערכת : ידיעות אחרונות, 20.2.1970).

'הצופה' מתח ביקורות על אופייה המוחצן של טקס הלוויה הממלכתי ואף תיאר את ימי-חיו החילוניים של עגנון כ"תקופה קצרה בה התהלך בחבורה ציונית ריקנית בעיירתו ועם אפיקורסים מרוסיה ומיפוי" (ברור, 20.2.1970). 'הצופה' הלך על כך שסגנון טקס הקבורה לא תאם את אופיו העניו וזיקתו המסורתית של עגנון ושקהלים דתיים וחרדיים הודרו ממעמד מסעו האחרון בגלל עסקנים ופוליטיקאים שהוצבו בקדמת הבמה: "הלוויה הממלכתית שהוכנה לעגנון נגדה כל-כך את רוחו עד שכל המשתתפים בה נדהמו מהטקסים ומהנאומים הארוכים ומזרי הפרחים שהונחו על הארון. המוזמנים שנשאו עליהם תגים היו דווקא רחוקים מאותם טיפוסים עממיים שעגנון תיאר בספריו ואהב להיות במחיצתם. יהודים מהשכונות החרדיות שבאו ללווייתו ואף הכירוהו אישית, לא יכלו להצטרף ללוויה משום שלא היו 'בין המוזמנים'" (ש"י עגנון ז"ל הובא, 19.2.1970).

כאמור, במהלך סיקור החודש שלאחר מותו של עגנון, 'הצופה' ייחס יתר-דגש לזיקתו של עגנון לדת ולמסורת היהודית. לצורך ההדגמה, מאמר המערכת בעיתון 'הצופה', ביום שלאחר מות עגנון, עסק ושיבח את זיקתו ודבקותו של עגנון לדת. המאמר הציג תיאוריה של קשר בין השתייכותו של עגנון לדת היהודית לבין הצלחתו כסופר בארץ ישראל ובעולם: "עגנון היה תלמיד חכם בבקיאותו ובבינתו בתורה ובתלמוד, בספרים תורניים ובחיבורים יראיים. הוא דקדק במצווה קלה כבחמורה ומושרש כולו במסורת אבות. דבקותו השלמה ביהודים וביהדות הפעילה את כישרונותיו האדירים כסופר-אמן מענקי הספרות העולמית" (על המצפה : ש"י עגנון, 18.2.1970).

בנוסף, נעשו פניות אל מקורות מעולם הדת, כגון רבנים ידועים, בכדי להלל את עגנון ולהבליט את זיקתו הדתית. 'הצופה', למשל, העניק לרב הראשי לישראל לשעבר, יצחק ניסים, את הסמכות להספיד את עגנון, בטור דעה ובראיון, ובתוך כך למסגר את הסופר כאישיות בעלת סגולות דתיות-רוחניות: "בדור הסופרים, עגנון התבקש לשיבה של מעלה. ערכי היהדות היו גלומים בו והוא גילמם ביצירתו. לא היה כמותו בסופרים שמעייניו בתורת ישראל ועיקר יניקתו ממנה. קידש את ה' בחייו, ביצירתו, באורחותיו, בצניעותו ובפשטותו" (על המצפה : ש"י עגנון, 18.2.1970). בכתבה נוספת, ניסים, מטבע השקפת עולמו, התמקד בזיקתו של עגנון לדת והציגו כצדיק: "תכונותיו של עגנון מעמידות אותו בשורת הצדיקים. הוא היה אמון על ערכי התורה ולא זז מארבע אמות של הלכה. הוא נתן ביצירתו גם למי שאינו מבין בערכי היהדות אפשרות להסתגל אל קניינה" (ש"י עגנון ז"ל הובא, 19.2.1970). בנוסף, 'המודיע' דיווח על יחסים קרובים בין עגנון לבין גדולי הדת והרבנות הישראלים והציגו כסופר שנתפס כעילוי על ידי רבנים בכירים

בהנהגה החרדית: "את בקיאותו העצומה של עגנון בספרות חז"ל ידעו והעריכו הרא"י קוק והרי"א הרצוג ז"ל. ידידיו היו ואף כיבדוהו בביקור בביתו. הרא"י קוק הושיבו פעם על ידו במסיבת רבנים. ראו ותמהו המסובים כי נראה יושב עם משכילי הדור בהעדר חתימת זקן" (ברור, 20.2.1970).

עיתון 'המודיע' השתמש בזכרו של עגנון על מנת להציב ביקורת, תוך שימוש ברטוריקה סרקסטית ותוקפנית, כלפי אופני הסיקור של עיתונים ישראלים מתחרים. לטענתו, יומונים ישראלים שראו אור באותם ימים חטאו בצביעות של 'לא לדבר סרה על המת', פרסמו פיסות אינפורמציה "צבעוניות", תפלות וחסרות-משמעות, התעלמו מסלידתו של עגנון מאורח-חיים חילוני והצניעו את מניעי ותהליכי חזרתו בתשובה. בניגוד ליומונים האלו, 'המודיע' עסק בבחירתו של עגנון לחזור בתשובה, הדגיש את דבקו במסורת ודיווח על חרטה מצד עגנון על שחי חיים חילוניים בצעירותו. בנושא זה, נכתב: "כמנהגם של המדברים אחרי ארונו של אדם מפורסם, כל פרט, אישי ביותר, כל שיחה קלה של רבי ש"י עגנון, נחשבת כחומר הראוי לפרסום בידי רבים. אבל, על מאורע מרכזי ויסודי בחייו הארוכים של הסופר המפורסם אין איש מקדיש כל תשומת-לב: חזרתו למקור מחצבתו ועשייתו ליהודי שומר תורה ומצוות המקפיד על קלה כחמורה...מתקבל הרושם כי המספידים הרשמיים כאילו מתביישים באדיקותו של עגנון. אין עובדה זו נעימה לחיכם החילוני כאותם המתבוללים למיניהם שהתביישו תמיד במוצאם היהודי. אם מדברים על עגנון, מן הראוי לזכור גם בהשקפת עולמו ובאורח חייו. לא בהשקפה בה בחל ואותה דחה אחרי שהתבגר. אלא, בזו שאימץ לעצמו בעשרות שנותיו האחרונות. אחרת, זה משום סילוף דמותו וסילוף העובדות" (מסביב לעניינים: ש"י עגנון, 19.2.1970).

סיקור החודש שלאחר מותו של עגנון כלל הבלטה של זיקתו לדת היהודית גם בעיתונים שפנו לקהלים חילוניים. בהקשר זה, בעיתון 'מעריב', לדוגמא, סיפר ותיאר דוד לאזר, בנימה מעריצה, כיצד עגנון שמר כשרות עת שהה בארמון המלך בשוודיה לרגל קבלת פרס נובל לספרות: "נפרש לפניו השטיח האדום וכבוד מלכים ניתן לו בבירת הצפון הרחוק. הוא הוזמן לסעוד על שולחן המלך, אך בגאווה סיפר לנו כי לא נגע במאכלים שהוגשו לו, גם אם הוכן לו תפריט על טהרת כשרות רבנות סטוקהולם. 'הסכו"ם היה מכסף', אמר לנו הסופר, 'ומי יודע באיזה שומן נגעו פעם הסכינים והמזלגות'" (לאזר, 20.2.1970)?

העובדה שעגנון פעל כסופר הוסיפה פן אומנותי ופואטי לריטואל האבל. רוצה לומר, כאשר עגנון הוספד על ידי אומנים, משוררים וסופרים, הסיקור העיתונאי עוטר במחרוזות מילים מרגשות וציוריות. ההספדים העוצמתיים, ובה בעת הרגישים הללו, חיזקו את הזיקה והאחוה התוך-קהילתית של עולם הרוח, האומנות והתרבות הישראלי. חרף הפרספקטיבה ההרמונית הזו, לאחר מותו של עגנון באו לידי ביטוי גם חיכוכים בקרב חברי קהילת הספרות

הישראלית. במישור המחמיא, מאמרי הספד שהודפסו לכבודו הדגישו את יצירתיותו וחדשנותו הספרותית, שתרמו, בעקיפין, להצבת הספרות העברית בקדמת הבמה העולמית. בעיתון 'מעריב', למשל, משה דור, הבליט את הרבדים הסמויים והגלויים בכתיבתו של עגנון תוך שימוש במטאפורה: "עגנון הבקיע אל מעבר לתחום המושב וחבק עולם אנושי שאין קץ לגונו, למשמעויותיו, לחוויותיו ולאפשרויותיו. מבחינה של עושר המוטיבים, רואים שכל גל של עגנון, המתנפץ אל החוף, מותיר אחריו שלל מפתיע ומרהיב של צדפים וקונכיות. והקונכיה של עגנון, כשאתה מקרב את אוזניך, אתה שומע המוני-המונים של עולמות חובקים לעולמות בנויים ורבדים אלו באלו" (דור, 18.2.1970).

עם זאת, בחודש שלאחר המוות, באו לידי ביטוי מתחים בתוך קהילת הספרות בישראל. עורך מוסף הספרות של 'מעריב', למשל, דוד לאזר, סנט מבקרי ספרות ישראלים שביקרו את יצירותיו של עגנון בטענה שחטאו בפרשנויות רדודות וצרות-אופקים: "לפרופסורים ולמבקרים הספרותיים שמקצועם בכך, כותבים, ברגעים אלו של יגון וכאב על אובדן האחד שאין שני לו בספרות העברית, 'הערכות' מלומדות על יצירתו, מקומו בספרות העברית והעולמית והנסתר והגלוי בכתיבו. ספרים שלמים כתבו עליו ויותר משהבהירו את הדברים, יצרו לא פעם ערפל כבד סביב הסופר הגדול. יותר משקירבו את הקוראים ליצירה הרחיקו אותם ב'פילפול' מדעי, כביכול, בסברות-סרק על פשר הסימבוליקה והאליגורות והרזים שבסיפוריו" (לאזר, 20.2.1970). בנוסף, 'ידיעות אחרונות' פרסם קטעים אישיים מראיון שערך עם עגנון בביתו בירושלים. בראיון זה, הביע עגנון את מורת-רוחו בנושא יריבויות קולגיאליות: "יש אנשים שאינם יכולים לסבול הצלחה של אחרים והם שואלים: 'איך זה? מדוע זה?' אפילו גיבור מלחמה, אף על פי שהוא מתכוון להכות את האויב, אם חבר עשה זאת, נכנסת בו קנאה. אני לא אשנה את דעתי לגבי כמה סופרים שיש להם פרסום ואיני מחשיבם, ולהיפך" (בכר, 18.2.1970).

כיסוי מותו של עגנון כלל פנייה לגורמים חוץ-עיתונאיים ויוצאי-דופן. ההתייחסויות לדמויות מגוונות סייעה לעיתונאים ליצור אירוע מדיה רב-משתתפים ודרמטי. בהקשר לכך, העיתונאים פנו הן לאישה שתרגמה את ספריו לשוודית והן, באופן פרדוקסאלי, לעגנון עצמו. ליתר פירוט, שבועיים לאחר מותו של עגנון, רואיינה ב'מעריב' אזרחית ישראלית-שוודית שתרגמה ספרים של עגנון לשוודית ושיתפה את הקוראים על הקשיים במלאכת תרגום עגנון מעברית לשוודית: "הלמדנות של עגנון וריחוקו מהשפה המדוברת הם אתגר גדול למתרגם. אי אפשר לחכות את ניביו בדיוק, מחוסר ניבים מקבילים, אבל השתדלתי לעשות שפה פיוטית ורחוקה משפת היום-יום ככל שיכולתי" (ארד, 27.2.1970).

הגם שהלך לעולמו, מערכות העיתונאים העניקו לעגנון עצמו הזדמנויות נוספות לקחת חלק, בדיעבד, בריטואל האבל הציבורי שלו. שיח עיתונאי רפלקטיבי זה הושג באמצעות הנכחת

כתבי-ידיו, ציטוטיו, נאומיו, סיפוריו, תיקונים לסיפוריו ותצלומיו בשיח התקשורת בהווה. זו הייתה פרקטיקת סיקור מרתקת, רב-ממדית ורב-משמעויות שסייעה להעניק לעגנון קיום אל-מותי במרחב הספרותי והציבורי. זאת, יש להניח, בכדי להדהים את הקוראים, להגדיל את תחושת הדרמטיות של אירוע המדיה, ליצור חוויית קריאה מפעימה ולהעצים את ההילה סביב פולחן תרומתו הספרותית של המנוח. על רקע זה, העיתונים שעמדו במוקד המחקר הזכירו, פרשנו וציטטו את נאומו חוצב הלהבות במעמד קבלת פרס הנובל לספרות. הגדיל לעשות 'הצופה' שציטט מהנאום פעמיים – הן במאמר המערכת והן במדור הספרות. את חלקו המהדהד ביותר של נאום היסטורי וציוני זה, שהודפס, לבין היתר, על גבי שטרות 50 השקלים החדשים של מדינת ישראל, יהיה חטא שלא להציג במאמר זה: "מתוך קטסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס, מלך רומי, את ירושלים, וגלה ישראל מארצו, נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל, בכל עת, תמיד דומה הייתי עלי שנולדתי בירושלים. בחלום, בחזון הלילה, ראיתי את עצמי עומד עם אחיי הלויים בבית המקדש, כשאני שיר עימהם שירי דוד מלך ישראל. נעימות שכאלה לא שמעה כל און מיום שחרבה עירנו והלך עמה בגולה. חושד אני את המלאכים הממונים על היכל השירה שמיראתם שאשיר בהקיץ מה ששרתי בחלום השכיחוני ביום מה ששרתי בלילה, שאם אחי בני עמי שומעים לא היו יכולים לעמוד בצערם מחמת אותה הטובה שאבדה להם. כדי לפייס אותי על שנטלו ממני לשיר בפה, נתנו לי לעשות שירים בכתב" (גלאי, 20.2.1970; הר-גיל, 18.2.1970; עגנון, 18.2.1970; על המצפה: ש"י עגנון, 18.2.1970).

בנוסף, 'מעריב' שיחזר ראיון שבוצע עם עגנון לאחר שזכה בפרס נובל ופרסם אותו מחדש. בראיון זה, הובאה התייחסותו הצינית והענווה של עגנון לאהדה ולעניין הרב שנוצר סביבו לאחר שנודע לתקשורת ולציבור הישראלי כי הוא הסופר הישראלי הראשון שנבחר לקבל פרס נובל לספרות: "חצי ארץ ישראל לא שמעה שעה אחת קודם לכן על פרס נובל וחצי ארץ ישראל לא שמעה שעה אחת קודם על עגנון. פתאום נתפרסמו שניהם – עגנון ונובל" (לאזר, 20.2.1970). גם, 'הארץ' הדפיס חלק מאחד מסיפוריו הקצרים של עגנון, 'לאחר הסעודה', ובכך אפשר לו להמשיך להציע את כתביו הספרותיים לאחר מותו (עגנון, 20.2.1970).

באופן יוצא דופן, יום לאחר מותו של עגנון (18.2.1970), 'מעריב' פרסם תמונה מפליאה ומתמיהה למדי בעמוד השער. התצלום המדובר נלקח יום לפני פטירתו, ובו עגנון ישב כפוף, שפוף ושמוט על כיסא גלגלים בחדרו בבית החולים הגריאטרי 'הרצברג' בגדרה (ראה נספח 2). מפתיע היה לראות כי 'מעריב' בחר תמונה בלתי-מכובדת, שלא לומר משפילה, על מנת לייצג את מות הסופר זוכה פרס הנובל בעמוד השער. אפשר להניח שהרציונל לפרסום תצלום זה הייתה שאיפת עורכי העיתון לדייק בעובדות להתיימר לייצג את המציאות כפי שהיא או להוסיף נופך מעציב וטראגי. לחילופין, יכול להיות שבין מערכת 'מעריב' דאז לבין לעגנון שרר מתח מסוים

שהספרות האקדמית-היסטורית טרם חשפה. על רקע זה, חשוב להדגיש שבאותו יום שאר העיתונים בחרו בתמונות סולידיות של עגנון בעמודי השער ובעמודים הפנימיים והקדישו מקום נרחב לקורות חייו, מותו וסדרי לווייתו.

מעריב
מגילת היום 28 במרץ

המסד והעורן הראשון
ד"ר ע. קרליבך ז"ל

העתון הנפוץ ביותר במדינה • MAARIV

ניכסון: אני מאוכזב מהשיד הסדר במזרח התיכון ייתכן בדו"ח לקונגרס על מדיניות החוץ מודיע נשיא ארה"ב „ארה"ב תראה בחומרה רבה כל נסיון סובייטי להשתלט

המסעדות הגדולות אינן יכולות כיום לעשות הרבה לרשות המשטר המרתי תי-כני דשני החדשים לספקו רות למשפחה - עד נאמר כיון והשכח הראשון. על טבב הטלפון של הנשיא ריצ'ארד ניקסון שדרכו אותו להגיש תזת. נאמר ברית על מדיניות החוץ. שהמסעדות הגדולות יכלו לשחר את ה- בעיות של מדינות אחרות. ה- יצויים המקומיים בצורת הווי- טין משלהבים כל כך עד ש-

הקד, ששני הצדדים סתמו במקרה עליהן ודחו אותן, יר- ביט, כי ארה"ב תחזיקה לכת ככל שברחה לה מצדיל בהג- שות העצות הישיות, עד שהחיה חיסנות על המד במצב. יאמר שחיה הנביחה את פעילותה במזרח התיכון, והתוצאה ה- רעות הרחק טעבר לבעיות הערבית-הישראלית. ארה"ב ת- ראה כנחש לאנחה המורה כל נפילו מצד בייתים לחתור להגמוניה במזרח התיכון. לחלו יחיש הנשיא ניק- סון את התקפה כי המדי-

הקדוים סוכנים רק לעתים רחוקות להיענות לשכח ולהשי- טעם מן החוץ. לנו השלימה הראשונה וואל לחפש את הנשקת ה- איש פתולו סימבולה. יאמר ילכנו המרד במטא ומתן לפשיה בין המונקים כי- דבר. בדיון והסמון יטעים הנשיא ניקסון, כי הוא מאוכזב כי- דלות התוכחות של הווי-טיה עם ברית המועצות במשך טבת חמישה ושל שיתוף אה"ב. ברמז להענות הטלום של ארי- ה"ב מאוקספור ומצ'מבר אש-

עגנון ז"ל למנוחות - בטכס ממלכתי

ייקבר בהר הזיתים - לפי בקשתו ליד קברו של „מלמד של בית רבן" *
סדרי הלווייה נקבעו על-ידי ועדה ממשלתית

בישש ליהקר ליד „מלמד" התיקנות של בית-רבי, העצת צויות ירושלים כי הסולר עגנון ייקבר בסניאון, ויהא חלקה נבוליימאננה. בהר המנוחות בירושלים - נדווחה על-ידי בני-המשפחה, ידענו כי לא יהיה זה לפי רצונו, ועלינו ביקשנו כי ייקבר בהר- הנוצרים, ליד קברו של מלמד- דידיקים - סוכר אמש חתנו של הסופר, מר ווייס ירון, ה- כשיו לבח - אמונה. סדרי החלווייה הממלכתית נקבעו אמש על-ידי ועדה סמי- קולותה סיוורת, בראשותו של מר ארוי, שבה ורוי סבריס: כבי-משפחה עגנון (בכו המרת עגנון וחתנו ווייס ירון), הנצי- כי משרד המינוך, המניה, אגור- לת המשרים, המוניטוריסטת העברית, המשפחה וצוה"ל. כי הראם להחליטה והעזרת תגול- הרכבת הבכאית הראשית את מוסס החלווייה זאת תקטידיקבו- דת.

ש"י עגנון, מגומם בכסא-הגללים שלו, בבית החולים בנדרה: צילום זה צולם שלטום - יום אחד לפני מותו.

נספח 2: ש"י עגנון מצולם רכון בכיסא גלגלים בעמוד השער של 'מעריב' יום לאחר מותו (באדיבות ארכיון מעריב; מתוך אתר עיתונות יהודית היסטורית)

שיטת סיקור נוספת באמצעותה מותו של עגנון הוצג לקוראים הייתה השוואתו למשוררים וסופרים מההיסטוריה היהודית והעולמית. פרקטיקה זו באה לידי ביטוי בעיתוני 'דבר', 'הארץ',

'ידיעות אחרונות', 'על המשמר' ו'מעריב' במהלך החודש שלאחר פטירתו. עגנון הושווה בעיקר לסופרים בעלי-מעמד בין-לאומי. בהקשר זה, עיתון 'מעריב' הציג את עגנון כסופר נעלה מסופרים אירופאים ואמריקאים בעלי-שם, כגון תומאס מאן וארנסט המינגווי, שזכו גם הם בפרס נובל לספרות. הסופר והפובליציסט, בנימין גלאי, הצדיק וסימך את ההשוואת הללו בטוענה עגנון נעלה משורת הסופרים הדגולים משום הקושי הגלום במלאכת הכתיבה בשפה העברית, שהיא, כידוע, שפה מתחדשת. על רקע זה, נכתב: "פסטרבק, מאן, גלסוורת'י והמינגווי. הללו לשונם בדוקה! מלאכתם נעשית כביכול בידיה. דומים ביצירתם כנישאים במזחלות שלג קלות, רתומות לרוסית יפה, צרפתית שוטפת ואנגלית משוכללת. לשונות אשר נכתבות מאליהן. אך, עגנון עשה את דרכו בעברית! מה עגלה היא זו? דחק בה מאחור, מושכה מלפנים והגיע איתה לסטוקהולם" (גלאי, 20.2.1970).

גם בכתבה מאת המשורר, הסופר והצייר, משה בן-שאול, שפורסמה ב'מעריב' שישה ימים לאחר מותו של עגנון, הוא הוצג כנעלה מהסופרים האירופאיים הידועים צ'ארלס דיקנס ואנטון צ'יכוב. לפי בן-שאול, כתיבתו של עגנון הייתה מורכבת, מעמיקה ומתוחכמת מדי עבור המדיום הקולנועי הרדוד והמוני, לדידו, שבחר לעבד את סיפוריהם של דיקנס וצ'יכוב לכדי יצירות קולנועיות: "האם עגנון קטן מצ'יכוב? מדיקנס? אינני חושב כך. אך, עובדה היא כי יצירותיו של צ'יכוב מעובדות לקולנוע. נעשו סרטים רבי-אווירה שהביאו את שמם, את אל-מותם לשדרות העם הרחבות. עתה, שערנו בנפשותיכם את 'כלב חוצות' כסרט מצולם באותם מקומות נפלאים וציוריים שבהם חלף-רץ הכלב בלק" (בן-שאול, 22.2.1970)?

מעניין היה להבחין כי עגנון הוצג כמוכשר יותר מסופרים אמריקאים ואירופאים זוכי פרס נובל, ששמם הלך לפנייהם בספרה הבינלאומית, אך לא הוצג כמוכשר יותר מאיש רוח מקומי: חיים נחמן ביאליק. הקישור לביאליק נעשה יותר מפעם אחת במהלך סיקור מותו של עגנון. על הקשר שהוצג בין שני אנשי הרוח הידועים נכתב: "במותו של עגנון נוצר פער ענק בספרותנו. שוב לא ייכתב בעברית אותו ייחוד ספרותי שעגנון ז"ל כתב. עם לכתו נוצר אותו פער כפי שנוצר עם הליכתו לעולמו של חיים נחמן ביאליק" (בן-שאול, 22.2.1970). ב'דבר', צוטטה פרשנותו של מבקר הספרות, דן מירון, שאמר לתחנת רדיו 'קול ישראל' כי "עגנון היווה סטנדרט עליון וקבע היררכיה וסדר בספרות העברית. מבחינת השפעתו ניתן להשוותו רק לביאליק. יחד עם שירת ביאליק תהיה יצירתו רבת-הפנים אתגר מרכזי לביקורות לדורות" (ארד, 21.2.1970).

סיקור מות נתן אלטרמן בעיתוני הארץ, דבר, ידיעות אחרונות, מעריב, הצופה והמודיע

נתן אלטרמן הלך לעולמו בגיל 59 ביום שבת (28.3.1970; כ' באדר, התש"ל) בשעה 10:5 לפנות בוקר. בעיתוני הבוקר של יום ראשון (29.3.1970) פורסם לראשונה, בעמודי השער, בעמודים הפנימיים ובמוספי התרבות והפנאי, על מותו של אלטרמן. כותרת עמוד השער ב'דבר' נתחמה במסגרת שחורה והכריזה: "נתן אלטרמן איננו". תחימת הכותרת במסגרת שחורה ביטאה אות לייצוג של אבל, הזדהות עם המנוח וכניסה לריטואל של אבל בו שותפים קוראי וחברי עיתון 'דבר'. גם ביתר העיתונים, עמודי השער, הכותרות ומוספי התרבות עסקו במוות. בנוסף לדיווח על נסיבות המוות, סקרו העיתונים את קורות חייו, תוך התייחסות לתחנות עיקריות ויצירות בולטות (הר-גיל, 29.3.1970; נתן אלטרמן איננו, 29.3.1970).

במהלך החודש שלאחר פטירתו, שמו של אלטרמן התנוסס בעשרות כתבות שונות, בעמודי השער, במאמרים, בטורי דעה, בדפים פנימיים ובמוספים שמותגו כמדורי ספרות. בין היתר, הוא הוספד על ידי בכירי המערכת הביטחונית והפוליטית, נותחו יצירותיו, הוקדשו לו שירים מפי משוררים ישראלים ידועים ואף נשלח מכתב למערכת 'דבר' שביקר את חוסר נכונות הממשלה לקבור אותו בקרב גדולי האומה בבית הקברות טרומפלדור בתל אביב, על אף הוראתו לקבור אותו בטקס צנוע וסמלי, כפי שביקש בצוואתו: "ללא הספדים, בין פשוטי-עם" (הר-גיל, 29.3.1970). לעומת זאת, כפי שיובהר בפרק המסקנות והדיון, בניגוד לעיתונים האחרים, ובאופן תמוה למדי, 'המודיע' בחר שלא להתייחס כלל למותו של אלטרמן, מלבד מודעת אבל מטעם ממשלת ישראל.

על מנת להדגים את הנרטיב המאדיר, ב'ידיעות אחרונות' הוקדש לאלטרמן מאמר המערכת מאת עורך העיתון, הרצל רוזנבלום. רוזנבלום ייחס למותו תחושות של סולידאריות, תוך שימוש חוזר במילים כמו "לנו", "כולנו" ו-"אנחנו" ובהקבלת האומה למשפחה: "אלטרמן הלך מאיתנו, כשכוחו איתו להעניק עוד לעמו. מותו הדהים את כולנו, ונראה כאילו התייתמה המשפחה היוצרת והלוחמת בארץ. וקשה יהיה לנו להתרגל לרעיון שהמשורר חס הלב וגדול הנפש של ארץ ישראל, הקמה לחיים חדשים, איננו עוד עם בניה" (רוזנבלום, 29.3.1970). כמו כן, במאמר באורך כ-1200 מילים ביטא המשורר והכותב ב'מעריב', משה דור, רגשות עזים שעורר בו המוות של אלטרמן: "עכשיו, לאחר מות, נבצר ממני להביע את תחושת היתמות שירדה עלי. נתן אלטרמן היה ה'אהבה הראשונה' של השירה העברית... כמה סופרים זוכים לכך שקטעים כה רבים של יצירתם ישתבצו בחייהם של פרטים רבים כל כך? ולא זו בלבד, שיהיו לאבני-דרך ואבני-תשתית בהיסטוריה הנושמת של השירה" (דור, 29.3.1970)?

לאורך הימים שלאחר המוות, עיתון 'דבר' מיקם את הידיעות שבישרו על מותו, באופן סמלי, או כצירוף מקרים, בטור השמאלי ביותר של עמוד השער, שהוא 'הטור השביעי' של

העיתון. דהיינו המשבצת בה פרסם אלתרמן את שיריו לאורך כ – 30 שנה. בפועל, 'דבר' היה לעיתון שעסק במוותו של אלתרמן באופן הנרחב ביותר. נתון זה לא הפתיע, בזכות יחסי העבודה הפוריים ורבי השנים בין המשורר לבין היומון. כך או כך, הכתבות שעסקו באלתרמן ב'דבר' תיארו את התדרדרות מצבו הבריאותי, את הלווייתו המתוכננת, את חשיבות יצירתו הלירית ואת מסלול חייו.

אחד הממצאים הבולטים שעלו מניתוח סיקור מותו של אלתרמן היה מעורבותו וזיקתו לפוליטיקה הישראלית. הגם שאלתרמן נהג להביע דעות וביקורות חברתיות ופוליטיות על רקע התרחשויות אקטואליות, דפוס זה הפתיע מפני שדובר, בסופו של דבר, באיש רוח, שעל פניו, מלאכתו האומנותית-לירית צפויה הייתה לנווט את ריטואל האבל העיתונאי. הבלטת הזיקה הפוליטית באה לידי ביטוי בשלוש דרכים מרכזיות: (1) מודעות אבל מטעם גופים פוליטיים. (2) פרסום ציטוטים וראיונות מפי אישים פוליטיים בכירים שהספידו את אלתרמן. (3) קישור הקריירה המקצועית של אלתרמן למעורבותו בפוליטיקה הישראלית.

לצורך הדגמת זיקתו של אלתרמן לפוליטיקה הישראלית, כפי שהשתקף מסיקור מותו, בעיתונים הישראלים פורסמו מודעות אבל מטעם גופים פוליטיים כגון מטעם ממשלת ישראל, תנועת 'העבודה', התנועה למען ארץ ישראל השלמה ו'מפ"ס'. כמו כן, העיתונות דיווחה על פוליטיקאים רמי-דרג, כגון שר הביטחון - משה דיין ונשיא המדינה - זלמן שז"ר, שהשתתפו בטקס הלוויה, ראינה אותם ואף אפשרה להם להספיד את אלתרמן במאמרים נרחבים. העיתונים, שדיווחו מתוך טקס הלוויה של אלתרמן, הקפידו לפרט אילו נושאי תפקידים נכחו. באחד מן המקרים, נכתב ב'ידיעות אחרונות': "שעת הלוויה מתקרבת וההמונים שמצטופפים מחכים לאישים חשובים שמתחילים להגיע: ראש הממשלה – גולדה מאיר, נשיא המדינה - זלמן שז"ר, שר הביטחון – משה דיין, שר החינוך והספורט – יגאל אלון וראש הממשלה לשעבר - דוד בן-גוריון" (בכר, 31.3.1970; שזר, 3.4.1970). בתוך כך, שר הביטחון, דיין, הקדיש לאלתרמן הספד מרגש ויוצא-דופן במוסף סוף השבוע של 'מעריב' תחת הכותרת המלאימה ומלאת הפאתוס: "משורר דור הלוחמים". דיין שיבח את אלתרמן והציגו כאילל-נוער, כגדול המשוררים שקמו למדינת ישראל וכיחיד המסוגל לגרום לצבר הישראלי לדמוע (דיין, 3.4.1970).

זאת ועוד, עיתונים ישראלים קישרו את פטירת אלתרמן לנרטיב של משואה לתקומה; תלאות יהודי אירופה, העלייה היהודית לארץ ישראל ומלחמותיו בעבור הקמת מדינת ישראל. לצורך ההדגמה, ראיון עם המזכיר הכללי של ההסתדרות, יצחק בן אהרון ב'דבר', קשר את מות אלתרמן לאירועים משמעותיים מתקומת מדינת ישראל: "לוחם עצמאות ישראל איננו...נושא מזמור לבנים שנחלצו יחפים וחשופים ממלחמת הקוממיות של תש"ח. איש 'מגש הכסף' שהגיש אותו לבנים ירויים במדינה שקמה על חלליה הצעירים" (נתן אלתרמן יובא היום, 30.3.1970).

'הצופה' בחר למסגר את דמותו הרב-גונית של אלתרמן כמשורר שהביע ביקורת כלפי החברה והתרבות החילונית בישראל, והיה מסוגל לחשוף את ערוותה. עמדה זו חיזקה את נקודות הראות הנבדלות של מערכות העיתונים זה מזה ואת כוחם של עיתונאים להנציח את המנוח באופן שהתאים להשקפת העולם של קהל היעד של העיתון. על רקע זה, 'הצופה' הציג את אלתרמן, לאחר מותו, כאיש רוח שכיבד וצייד באורח חיים דתי: "נתן אלתרמן שהלך לעולמו היה פייטן-חכם, שביצירותו המגוונת לחן ענוג, בינה צלולה וברקים פולחים חלל אוויר... מושרש בהוויה יהודית פנימית, בכיווניה ובמהלכיה, הניף שוט הסאטירה שלו על התלישות של החילוניים, צעקתם הנבובה 'כפיה דתית' וניסיונם לברוח מנכסי הרוח וההיסטוריה של עם. בשעתו, יצא נגד גן הפסלים בירושלים הפוגם בדמותה של עיר האמונה השוללת פסלים, כשם שהעריך את המאבק על ייחוד העם היהודי" (אגב: המשורר ופועלו, 29.3.1970).

'הלינארזיציה של האישים' (בר-זוהר, 2017) קרי הספדת המנוח באופן מאדיר באמצעות הצבתו בשורה אחת עם דמויות היסטוריות נשגבות, באה לידי ביטוי כאשר הרבו להקביל ולהציב את אלתרמן על אותה בימה לצד אנשי-ספר יהודים ידועים, כגון חיים נחמן ביאליק, שאול טשרניחובסקי וש"י עגנון. לצורך ההדגמה, בעיתון 'הארץ' נכתב: "מאז ביאליק, דומה שלא היה עוד משורר אהוב ומקובל כאלתרמן. שירתו הלירית ביטאה את הממלכתיות הישראלית ומקימיה. על כן, יש הרואים באלתרמן משורר לאומי – תואר שהיה שמור עד כה רק לביאליק... אבות הספרות הישראלית הולכים לעולמם. תוך זמן קצר אבדו לנו יהודה בורלא, לאה גולדברג וש"י עגנון. ועכשיו – אלתרמן. אם אמנם יש בהוויית המשוררים בבואה לחיי הקולקטיב, אולי אפשר לראות בזה סימן לדור האבות המייסדים, הנפרד מאיתנו בשנים אלו" (פרידה ממשורר, 29.3.1970). במקביל, ב'מעריב' נכתב על אלתרמן: "במשך 40 שנות פעילותו הספרותית בארץ, הקנתה לו שירתו הלירית וההגותית מעמד מרכזי בדור המשוררים שלאחר ביאליק" (הר-גיל, 29.3.1970).

לבסוף, לאחר מותו של אלתרמן, עיתוני 'דבר', 'הארץ', 'מעריב' ו'ידיעות אחרונות' נעזרו באותו מאורע מעברו של המשורר כדי לעצב את דימויו כאיש ערכי, מפוכח ופרגמאטי. הגדיל לעשות 'דבר', כאשר הציב במרכז הבמה את עובד הדפוס, יצחק פורמן, לתאר את האפיזודה בגוף ראשון: "בערבי חמישי היה בא נתן לדפוס עם טיוטות נייר ארוכות ועלינו הוטלה המלאכה לסדר אותן לפרסום. אמנם, הוא הביא טורים מוכנים. אבל, בשעות הערב היה לש בהם ומשנה פעמים רבות את מה שהיה... היה מקרה אחד שארגז הניקוד נכשל לסדר וכל הטור נשפך. היה מאוחר, החוורנו כולנו – גם נתן. ולא בכדי, יממה שלמה עבד על הטור הזה, אם לא יותר. כשאמרתי לו: 'נתן, נעשה מאמץ וכמה אנשים יסדרו את הטור מחדש' הוא ענה: 'לא. אם נשפך הטור אין הוא ראוי להופיע! וכך היה, הטור לא פורסם באותו שבוע'" (פורמן, 30.3.1970). בעיתון

'הארץ', פרקטיקת ה'סיפור קטן על איש גדול' הובאה על ידי הסופר וההיסטוריון, שבתי טבת, אשר סיפר בגוף ראשון זיכרון אישי מימי נעורו של המשורר: "בימים ההם בני נוער היו 'מתפלחים' לקולנוע. גם נתן היה 'מתפלח' לקולנוע. אלא שהוא היה קודם כל סר לקופה ורוכש מכספו כרטיס כדת וכדין. אחר כך היה מסתיר את הכרטיס, ועם מצפון נקי היה מצטרף לחבריו... כך גם בטוריו, הוא לא רצה להטיף מוסר מגבוה ולא מצדקנות עצמית – מצפונו הנקי היה תחום שלו" (טבת, 30.3.1970).

מסקנות ודיון

מאמר זה הראה כיצד הסיקור העיתונאי של מותו של חיים נחמן ביאליק סייע להבנות את דימויו כאיש רוח שאיחד, ייחד וביטא זהות עברית א-גלותית חדשה ואביבית. הגם שביאליק לא החזיק בתפקיד פוליטי רשמי, הוא הקרין הילה ועוצמה ציבורית והצטייר כדמות נערצת בעיתונים שסיקרו את מותו. ניתן לומר שלאחר פטירתו, ביאליק הוצב בחזית פנתיאון התרבות היהודית-ישראלית בזכות התערותו בחיים הציבוריים בישראל, פריטתו על מיתרי התרבות היהודית המודרנית והתייחסותו המכובדת למסורת היהודית. העיתונים הישראלים הציגו את ש"י עגנון כאיש ספר רחב-אופקים והבנו את דימויו על פי נרטיב דו-מימדי של איש עניו שנמנע מפעילות ציבורית מחד גיסא ופורץ-דרך וגדול דור הסופרים העבריים בעידן המודרני מאידך גיסא. עגנון הוגדר כסופר מסור, יצירתי ומתוחכם שהציב את מדינת ישראל בקדמת בימת הספרות העולמית. העיתונים הישראלים אף שיוו לעגנון מעמד של סופר בקנה-מידה בינלאומי כאשר הציגו אותו כנעלה מסופרים אירופאים ואמריקאים ידועי-שם שזכו גם כן בפרס נובל לספרות. לאחר מותו של נתן אלתרמן, העיתונות הבליטה את ייחוסו הפוליטי דרך מודעות אבל מטעם ממסדים מדיניים, הספדים מאת פוליטיקאים בכירים וייחוס שיריו לאירועים חשובים בתולדות הלאום היהודי ומדינת ישראל.

נראה היה שהשוואתו של עגנון לסופרים בעלי-שם מהזירה הבינלאומית נועדה לטובת הצגתו כעילוי בזירת הספרות העברית, הצבתו בחוד החנית של הסופרים המוערכים בעולם וקידום מעמדה של התרבות הישראלית. בעקיפין, לאורך ניתוח הכתבות העיתונאיות מ-1934 אל מול 1970, צפה על פני השטח העובדה שדמותו של ביאליק מוסגרה והובנתה כנפיל תרבותי שעיתונאים לא ראו לנכון להציגו כנחות, ואף לא כשווה, לגדולי רוח כמו עגנון או אלתרמן. במילים אחרות, הן עגנון והן אלתרמן, שנחשבו, ללא ספק, לאנשי רוח פורצי-דרך, הוצגו, במקרה הטוב, כממשיכי דרכו של ביאליק, אך לא כגדולים ממנו. בתוך כך, במהלך סיקור מותו של אלתרמן התגלה שהעיתונות הרבתה לקשר אותו לאישים בעלי הון תרבותי מההיסטוריה

היהודית, הציונית והישראלית. זאת, כהנגדה חדה לפעילי התרבות האירופאים והאמריקאים אליהם השווה עגנון.

מחקר השוואתי זה הדגיש את הניגוד שבין מעמדו הציבורי ודימויו התקשורתי של ביאליק לבין המעמד הציבורי והדימוי התקשורתי של עגנון. הגם שהפרידו 36 שנים בין מקרי המוות הללו, ניתן היה להבחין בפערים באמצעות ההבדלים שניבטו בטקס הקבורה הממלכתי שהוקדש לביאליק בבית העלמין טרומפלדור בתל אביב, אל מול טקס הלוויה הצנוע יחסית של עגנון בבית הקברות היהודי בהר הזיתים, ירושלים. מטבע הדברים, טקסי הקבורה הנבדלים הללו השתקפו באופני סיקור המוות. רוצה לומר, לאחר מותו, ביאליק הוצג והובנה ככוהן הגדול של החברה הציונית והחילונית המתגבשת בארץ, בין השאר, באמצעות תהלוכת האבל שעבר הארון, מאוסטריה, לאיטליה, דרך קפריסין ולארץ ישראל אשר מותגה והובנתה כמחזה מפעים, כאירועי תקשורת וכטרגדיה בינלאומית. ואילו, הגם שעגנון הציב את ישראל בקדמת הבמה העולמית בתחום הספרות, העיתונים מיאנו להציגו כסמל חברתי-תרבותי, או כנפיל ציוני, לאחר פטירתו. במקום זאת, סיקור מותו הכיל דווקא סממנים של צניעות, עממיות ומסורתיות, לצד יצירתיות וכישרון.

גם לגבי אלטרמן ניתן היה לטעון כי מעמדו הציבורי והלאומי הובנה כנחות בהרבה מזה של ביאליק ואף כפחות מזה של עגנון, שהלך לעולמו חודש וחצי בלבד לפניו. לראייה, לאלטרמן לא יוחסו פרמטרים בינלאומיים והוא לא מותג כמשורר הלאומי, למרות שהיו שטענו שהיה ראוי לדימוי נשגב שכזה. במקום זאת, הודגש זיהויו עם מפא"י, השתייכותו לצד אחד של המפה הפוליטית הארץ-ישראלית ותרומתו לשירה העברית. מכאן, ממאמר זה עולה כי יתכן וישנה מעין "זכות ראשונים" אשר שמורה ל"אבות המייסדים" של תנועת לאומיות וזרמים תרבותיים. לפיכך, הזיכרון הקולקטיבי, ובתוך כך כלי התקשורת המסייעים לעצב זיכרון תודעתי-לאומי זה (Schudson, 2014), זוכרים, מזכירים ומשמרים חסד-נעורים לגיבוריה המייסדים, מבנים אותם כנפילים מיתולוגיים, וכפועל יוצא מכך מטילים צל כבד על ממשיכי דרכם וממאנים לייצגם כגדולים יותר.

מסקנה זו, לפיה עיתונאים ישראלים מסוגלים לשמר ולגונן על זכר "האבות המייסדים" של התרבות העברית ומדינת ישראל, יכולה להסביר, יחד עם פרמטרים נוספים, כגון מרחק הזמן בין 1934 לבין 1970, את האופי השונה והנבדל של סיקור טקסי הקבורה של ביאליק, עגנון ואלטרמן. שכן, הסיקור העיתונאי הבלטי כיצד ועד כמה העיתונות העברית בשנת 1934 הדגישה את מעמדו הייחודי והנישא של ביאליק כמשורר לאומי וכאב רוחני של התנועה הציונית. מנגד, בשנת 1970, לא עגנון שהיה לישראלי הראשון (והיחיד עד היום) לו הוענק פרס נובל לספרות,

ולא אלתרמן, שהיה משורר חשוב וידוע, "זכו" לדימוי תקשורתי ואו מעמד ציבורי נשגב ועילאי שכזה.

ממצאי המחקר לימדו שהעיתונים ראו בהשתתפותם של אנשי תרבות בשיח העיתונאי שעסק במוותם והספדתם של ביאליק, עגנון ואלתרמן מרכיב מרכזי בסיקור מותם של אנשי הרוח בפרט ובחברה הישראלית בכלל. שכן, הכתבים פנו לדמויות מוכרות מעולם התרבות הישראלי, והעולמי, על מנת להספיד את האישים. בתוך כך, כאשר פעילי תרבות הספידו את המנוחים, הם שיוו לסיקור נופך הומאני, רגשני ופואטי וחיזקו, באמצעות כך, את הזיקה, העוצמה והלכידות התוך-קהילתית של עולם הרוח, האומנות והתרבות הישראלי. באמצעות כך, פטירתו של ביאליק קיבעה והעצימה את דימויו כמשורר הלאומי, המוות של עגנון סייע לחזק ולהבנות מחדש את זכרו כמי שהכניס את מדינת ישראל לפנתיאון הספרות העולמית וכיסוי ההליכה לעולמו של אלתרמן סייע להנציח את תרומתו לשירה ולתרבות העברית.

בחירת סיקור מותם של ביאליק, עגנון ואלתרמן בעיתונות עברית וישראלית חשפה הבדלים בערכים, בנורמות ובאתיקה המקצועית של כל עיתון. בתוך כך, 'דואר היום' השתמש בסגנון כתיבה "צבעוני" וצעקני, פיאר את שמו של ביאליק והעלה אותו לדרגת קדוש. באמצעות סגנון כתיבה זה, בו דגל עורך העיתון, איתמר בן אב"י, דימה והציג 'דואר היום' את מות המשורר ככזה שאפף את תל אביב וירושלים ביגון קודר. בנוסף, הגם ש'הארץ' סיקר את מותם של שלושת אנשי הרוח באופן מחמיא, מכבד ומאדיר, הוא הקפיד לתת ביטוי לביקורות חברתיות ופוליטיות מצד גופים חיצוניים שערערו על נרטיב גמוני זה. כך, למשל, היה 'הארץ' ליומון היחיד שחשף וביקר התנגדות מצד תושבים חרדים לקריאת רחובות על שם ביאליק מחשש לחילול קודש והתייחס להימנעותו של דוד בן-גוריון לחבוש כיפה בטקס קבורתו של עגנון.

ניתן לומר שב'דבר' השתקפה הנטייה המפלגתית של היומון שזוהה עם מפא"י. נרטיב מאדיר וממלכתי זה בא לידי ביטוי בעיקר לאחר המוות של אלתרמן. או אז, 'דבר' הקדיש לאלתרמן את הכמות הגדולה ביותר של הפוקוס התקשורתי, מבין שבעת העיתונים האחרים, תוך הכתרתו למשורר ברמה לאומית והבלטת הגותו ומשנתו הפוליטית. עוד עלה ממחקר זה כי העיתונים בעלי הזיקה הדתית והחרדית, 'הצופה' ו'המודיע', סיקרו את מות עגנון ואלתרמן באופן שתאם את האידיאולוגיה שלהם. לפיכך, היומונים האלו הבלטו, ביקרו ומחו כנגד החלטתו של בן-גוריון שלא לחבוש כיפה בטקס קבורתו של עגנון והציגו את עגנון ואלתרמן באור חיובי או שלילי בהתאם לזיקת המנוח למסורת היהודית. במילים אחרות, לא סמוי מן העין היה האופן המחמיא ורחב ההיקף שבו 'המודיע' סיקר את מותו של עגנון – תוך שהוא מדגיש את חזרתו בתשובה ואדיקותו למסורת היהודית. זאת, כהנגדה לסגנון הניטרלי, הלקוני והמצומצם

שבו כוסתה פטירתו של אלתרמן שהלך לעולמו, כאמור, חודש וחצי בלבד לאחר עגנון – אך לא חבש כיפה ולא דבק במסורת ובדת היהודית.

עיתון 'דואר היום' ב – 1934, ולא פחות מכך 'ידיעות אחרונות' ו'מעריב' בשנת 1970, סיקרו את אירועי המוות באופן שתאם ואף המשיך לאתגר את מאפייני הכיסוי של עיתונות ההמון – נכון לשנים בהן פעלו. קרי, דיווחים בגוף ראשון ממסעות הלוויה, השתתפויות רפלקטיביות בהספדת המתים, שימוש מוגבר באיורים ותצלומים, הגברת תחושות מלודרמטיות וסיוע בבנייה הדרגתית (Build-up) של תחושת אבל קולקטיבי. עריכת המידע באופן קליט ו'פיקנטי' יועד לפשט את התוכן עבור הקהל, לפנות למכנה משותף רחב ולהפוך את האירוע העצוב לריטואל מרגש, מעניין ובעל חשיבות לאומית. על רקע הקבלה זו בין 'דואר היום' לבין 'מעריב' ו'ידיעות אחרונות', בר-זוהר (2019) הסיק כי עיתון 'דואר היום', אשר נחשב לאחד מחלוצי העיתונות העברית הפופולארית, היווה, יחד עם עיתונים נוספים כגון 'הצבי', דגם-אב עבור מוציאים לאור, עורכים וכתבים שהביאו את 'ידיעות אחרונות' ו'מעריב' לתפוצה מוגברת במחצית השנייה של המאה ה - 20.

רשימת המקורות

- אלידע, ע. (2014). העולם בצהוב: לידת עיתונות ההמון הארץ ישראלית (מ'הצבי' ל'האור' 1884 - 1914). תל אביב: המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית.
- בר, ד. (2015). אידיאולוגיה ונוף סמלי: קבורתם בשנית של אנשי שם יהודיים באדמת ארץ ישראל 1904 – 1967. ירושלים: מאגנס.
- בר-זוהר, ב. (2018). הסיקור העיתונאי של הרציחות של חיים ארלוזורוב ושל יצחק רבין. קשר, 51, 23 – 36.
- בר-זוהר, ב. (2019). מוות, זיכרון ומיתוס: סיקור מות מדינאים ואנשי רוח בעיתונות העברית 1904 – 1995. עבודה לשם קבלת תואר דוקטור. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- בר-זוהר, ב. (2017). 'פניו היפות של המוות': סיקור העלאת ארונות מנהיגים בעיתונות העברית. קשר, 49, 106 – 118.
- גראוויס-קובלסקי, א. (2015). הצודקים והנרדפים – מיתוס, טקס ותעמולה בתנועת חרות: 1948 – 1965. שדה בוקר: מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות.
- לאור, ד. (1998). חיי עגנון. תל אביב: שוקן.
- מן, ר. (2012). המנהיג והתקשורת: דוד בן-גוריון והמאבק על המרחב הציבורי 1948 – 1963. תל אביב: עם עובד.

ערמון, ר., ברעם-צברי, א., ובראל-בן דוד, י. (2017). ריבוזום על סדר היום: המדע על פי לונדון את קירשנבאום. *מסגרות מדיה*, 16, 85 – 108.

שקדי, א. (2014). המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני – הלכה למעשה. תל אביב: רמות.

Bosch, F. (2010). European media events. *European History Online*, 7, 15 – 29.

Dayan, D. (2010). Beyond media events: Disenchantment, derailment, disruption. In: N. Coudry, A. Hepp, & F. Krotz. (Eds.). *Media Events in the Global Age*. (Pp: 23-31). Routledge: London.

Dayan, D., & Katz, E. (1992). *Media events*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Denzin, N.K., & Lincoln, Y.S. (2011). *The Sage handbook of qualitative research (4th Edition)*. Los Angeles: Sage.

Grimes, R.L. (2014). *The craft of ritual studies*. New York: Oxford University Press.

Hearsum, P. (2012). A musical matter of life and death: The mortality of mortality and the coverage of Amy Whinehouse's death in UK press. *Mortality*, 17(2). 182 – 199.

Mann, B. (2000). Modernism and the Zionist uncanny: Reading the old cemetery in Tel Aviv. *Representations*, 2, 63-95.

Northouse, P.G. (2013). *Leadership: Theory and practice (5th Edition)*. Thousand Oaks, C.A.: Sage.

Ramos, H., & Gosline, K. (2002). The rocket: Newspaper coverage of the death of a Québec cultural icon, a Canadian hockey player. *Journal of Canadian Studies*, 36(4). 9 – 31.

Schudson, M. (2014). Journalism as a vehicle of non-commemorative cultural memory. In: B. Zelizer, & Tenenboim-Weinblatt, K. (Eds.). *Journalism and Memory*. (Pp: 85 – 96). New York: Palgrave and Macmillan.

מקורות עיתונאיים

- אבל ביאליק. (23.7.1934). דבר. עמ' 2.
- אבל ביאליק: פטירתו. (6.7.1934). הארץ. עמ' 2.
- אבל ביאליק בארץ ובגולה. (18.7.1934). דואר היום. עמ' 1.
- אבל כבד לעם ישראל בארץ ובגולה: יום האבל בארץ. (6.7.1934). דואר היום. עמ' 1, 4.
- אגב: המשורר ופועלו. (29.3.1970). הצופה. עמ' 2.
- אייכה דלינו פתאום. (16.7.1934). הארץ. ע' 1.
- ארד, א. (27.2.1970). נא להכיר: המתרגמת לשוודית של עגנון. מעריב. עמ' 31.
- ארונו של ביאליק יצא מוינה מחר: רופאים בתל אביב על מחלת ביאליק ומותו. (8.7.1934). דבר. עמ' 1.
- ביאליק הובא אתמול לבית עולמו בתל-אביב. (17.7.1934). דבר. עמ' 1, 5.
- בילינסון, מ. (13.6.1934). לא עוד ימי ארלוזורוב בארץ. חזית העם. עמ' 2.
- בכר, א. (18.2.1970). כזה היה עגנון: בין ארבע כתליו. ידיעות אחרונות. עמ' 13 – 14.
- בכר, א. (31.3.1970). נקבר נתן אלתרמן בליווי מנהיגי האומה. ידיעות אחרונות. עמ' 2.
- במה עסק ביאליק ביומו האחרון בתל – אביב? (6.7.1934). דבר. עמ' 1.
- בן איש יהודי מפרבר הזפתים. (7.7.1934). דבר. עמ' 1.
- בן-שאול, מ. (22.2.1970). עגנון ז"ל: להמונים? מעריב. עמ' 14 (מוסף ערב: תיאטרון, טלוויזיה ורדיו).
- ברור, א.י. (20.2.1970). רש"י עגנון ז"ל: למדן ירא שמים. הצופה. עמ' 3.
- ברש, מ. (19.2.1970). גם השמיים בכו בהלוויית עגנון. ידיעות אחרונות. עמ' 3, 6.
- גלאי, ב. (20.2.1970). רש"י עגנון: על קפה הפוך. מעריב. עמ' 10 (מוסף הספרות).
- גרינבוים, י. (16.7.1934). ביאליק שלי. הארץ. עמ' 1.
- דברי הד"ר י. רבלין על ביאליק: ישיבת האבל של ועידת המורים. (23.7.1934). הארץ. עמ' 4.
- דברי ההספד של הד"ר שמריהו לוי. (7.7.1934). דואר היום. עמ' 4 – 5.
- דור, מ. (18.2.1970). ש"י עגנון: הרחק מעבר לתחום המושב. מעריב. עמ' 9.
- דור, מ. (29.3.1970). כמה משורר! מעריב. עמ' 9 – 10.
- דיין, מ. (3.4.1970). משורר דור הלוחמים. מעריב. עמ' 2, 33 (מוסף ימים ולילות).
- ד.ה. (9.7.1934). אבל ביאליק: טקס הלוויה בווינה. דואר היום. עמ' 1.
- ד"ר רוטבלום על מחלת ביאליק ומותו. (18.7.1934). דבר. עמ' 1, 5.
- הוועד הלאומי לכנסת ישראל. (6.7.1934). למות ביאליק. דואר היום. עמ' 1.
- הלויתו של ביאליק אתמול בתל אביב. (17.7.1934). הארץ. עמ' 1.

- הלוית ביאליק בווינה אתמול. (10.7.1934). דואר היום. עמ' 1.
- הנהלת ההסתדרות הציונית. (6.7.1934). עם ישראל נתייתם. חיים נחמן ביאליק מת. דואר היום. עמ' 1.
- הר-גיל, ש. (18.2.1970). מבוצ'אץ לירושלים. מעריב. עמ' 9, 18.
- הר-גיל, ש. (29.3.1970). הלווית המשורר נתן אלתרמן תיערך מחר. מעריב. עמ' 9.
- ושירת חייו באמצע נפסקה!. (17.7.1934). דואר היום. עמ' 1.
- טבת, ש. (30.3.1970). עוד יסופר על נתן אלתרמן. הארץ. עמ' 5.
- כמאה אלף איש השתתפו בלויה – משלחות מכל ההסתדרויות והנקודות בארץ – סדר ומשמעת. (17.7.1934). דבר. עמ' 1 ו 5.
- לאזר, ד. (20.2.1970). על עגנון האישי שלנו. מעריב. עמ' 30.
- לויתו של ביאליק בווינה. (10.7.1934). דבר. עמ' 1.
- לימור, י. (18.2.1970). עגנון ז"ל למנוחות – בטכס ממלכתי. מעריב. עמ' 1, 4.
- מיוחס, י. (17.7.1934). ביאליק איננו! הארץ. עמ' 3.
- מימון, י. (7.7.1934). דברי ההספד של הד"ר שמריהו לוי. דואר היום. עמ' 4 – 5.
- מכתבים למערכת: ידיעות אחרונות. (20.2.1970). ידיעות אחרונות. עמ' 5.
- מסביב לעניינים: ש"י עגנון ז"ל. (19.2.1970). המודיע. עמ' 1.
- מת גדול סופרי ישראל, חתן פרס נובל: לווייה ממלכתית לש"י עגנון ז"ל. (18.2.1970). הארץ. עמ' 1 – 2.
- מ.מ. (8.7.1934) אבל ביאליק: הלוויה בווינה. הארץ. עמ' 1.
- נתן אלתרמן איננו. (29.3.1970). דבר. עמ' 1.
- נתן אלתרמן יובא היום למנוחות. (30.3.1970). דבר. עמ' 1 – 2.
- סגל, מ.צ. (16.7.1934). ביאליק והמדע העברי. הארץ. עמ' 5.
- סופרנו המיוחד. (10.7.1934). הלווית ביאליק בווינה אתמול. הארץ. עמ' 1.
- עגנון, ש.י. (20.2.1970). לאחר הסעודה. הארץ. עמ' 3 – 4 (מוסף תרבות ואומנות).
- עגנון, ש.י. (18.2.1970). שירתי: שירת בן שבט לוי – נאומו של ש"י עגנון ז"ל בטקס קבלת פרס נובל לספרות. הצופה. עמ' 3.
- על אנשים. (18.3.1970). מעריב. עמ' 23.
- עליכם, ש. (16.7.1934). כיצד התוודעתי לח.נ. ביאליק. הארץ. עמ' 5.
- עם סלוקו. (5.7.1934). דבר. עמ' 1 (מאמר המערכת).
- פיכמן, י. (15.7.1934). על ביאליק כי נלקח מעמנו. דבר. עמ' 2 – 3 (מוסף הילדים).
- קליינמן, מ. (12.7.1934). חיים נחמן ביאליק איננו. העולם. עמ' 2.

קרופניק, ב. (16.7.1934). רעם וברק. הארץ. עמ' 4.
רבי יהודה הלוי וח.נ. ביאליק פוגעים ברגשות החרדים. (12.7.1934). הארץ. עמ' 3.
שליחנו המיוחד. (16.7.1934). ארץ ישראל קולטת היום את ארונו של ביאליק. הארץ. עמ' 10.
שמריהו לויין על ביאליק. (8.7.1934). דבר. עמ' 2.